مەیدانی عیشق و خوولیاکەی... ئەم کاریگەرەی خۆویستی، هەر وەک تەفسیری حاڵوباری جانەوەری غەریزەدار دەکات لە هەمان کاتدا تەفسیری ڕەفتار و کردار و گفتاری مرۆ دەکات بەڵام بە جۆرێکی زێدە گرێیاوی و پڕاوپڕ لە «دڕدۆنگی و هاریکاری»... لە خۆشویستن و دزاندن... لە شەڕ و ئاشتی نەک لەبەر چرووکی ئەخلاق، بەڵکوو بە هۆی بەربلاویی و تێک سمڕانی ئەو بزوێنانەی لە زیاد کردندان لەو ڕۆژەوە کە ماکی هۆش لە کەللەی ڕسکا و بزوێنی غەریزەی بەجێ ما بۆ ئەو هەڵسوکەوتەی مەحکوومە بە غەریزە لە هەموو جیهانی غەریزەداردا بوونەوەری غەریزی کە هۆشی پژا [لە سەرەتاوە زۆر بە لێڵی، سەرەتاکەش ماوەی دەیان و پتر لە دەیان هەزار ساڵی خایاندوە، تا کە نەختێک نیگای فرەوان بوو، تاڕادەیەک، بە چاوی بیناوە لە جیهان ڕاما... خۆی ناسیەوە... قسە فێر بوو...] بۆ زێدە ڕوون کردنەوە دەڵێم: کە ئەلفوبێ بریتی بێ لە چوار پیت دەشێ سەد – دووسەد‹٤٥› وشەی هەمەجۆری لێ پێک بێت بە تێبینی ئەو ڕاستییە گرنگەی کە لە سەرەتای پەیدا بوونی توانای ئاخاوتن وشەی دوو پیتی [خوێندوومەتەوە لە کتێبی Prehist South Africa‹٤٦› دەڵێ دانیشتووانی ناوەندی ئەفریقا [وابزانم بە پیگمی ناویان دەبا] قامووسی وتووێژیان کەمتر لە ١٠٠ وشە بوە] دەربڕدراوە کە ئەلفوبێ بوە پێنج وشەیی بە نیسبەتێکی ئەندازەیی وشە زیاد دەکەن... ئیتر هەروەها تا کۆتایی ٣٠-٣٢ پیت کە لە ملیارەها تێدەپەڕێت...

بە قیاس لە ئەلفوبێ، کە سەیری زیاد کردنی هەست و هۆشی مرۆ بکەین دەبێ بگەینە ئەو باوەڕە کە تەنگوچەڵەمە و جۆری زانین و نەزانین و شکڵی «خێزان» و مامەڵەی لەگەڵ بوونەوەر و... چاندن و دروونەوە و سووتاندن و هەڵنان و ڕماندن و نەریت و خووی ئۆگر پێ گرتووی... و سەروبەری ژین و مردن و ڕەفتار و کردار و گفتاری بە نیسبەتی هەندەسی زیاد دەکات [ناتوانم بڕیار لەسەر دوارۆژی مرۆڤ بدەم لە ڕووی زۆر بوون و کەم بوونی لایەنە هەمەچەشنەکانی کۆمەڵایەتییەوەی چونکە ئالەت وردە وردە وەکالەتی مرۆ دەکات... پێشتریش هێمام بۆ کردوە] تا ئەوەی لە هاریکاری و لە تەناقوز و لە هەموو جۆرە ڕەفتار و کرداری دەچێتە باری ئەوتۆوە، بابڵێین، تەناقوزەکەی لە زۆر باردا زاوزێ دەکات و بەچکەی بیژووی لێ دەکەوێتەوە: نموونەیەکی هەرە سادەی ئەوەیە کە لە سەرینایی نارێکی و یەکتر سەغڵەت کردن لایەنی باڵادەست کیژی لایەنی کەمدەست، بە تۆبزی، لە خۆی مارە دەکات بە نیشانەی شکاندنی دوژمن ئیتر زۆر نابا خۆشی دەوێت و منداڵیان دەبنە پردی بەیەکتر گەییشتنی دۆستانەی هەردوو لا...

بەسەرچوونی دوژمنایەتی نابێتە زانەوەی تەناقوز بە تەناقوز وەک کە بەسەرچوونی نەساغی نابێتە تەناقوزی تەناقوز، تەنانەت ئەگەر دەرمان چاری نەساغی نەکردبێ شتێک نامێنێ لە نێواندا [لە چاک بوونەوەی عادەتی] تەناقوزی پێ بگوترێ: لەشە و شەکەت بوە لەبەر زێدە ماندوویی، پشوویەکی حەسانەوە... خۆ بواردن دەیهێنێتەوە حاڵی ئاسایی! زۆر جاران «هەڵە» حاڵەتێک پەیدا دەکات تەناقوزی تێدا بە گومان دەگیرێ وەک ئەوەی بە یەکێک ڕاگەیەندرێ کە فلان پاشملە قسەی سووکی پێ گوتووی، دواتر دەزاندرێ درۆی بوختانکەرێکە و دەسڕێتەوە لە دەفتەری دۆستایەتی.

من ئەم وردپێوییە دەکەم لە باسی تەناقوز مەبەسم ڕوون کردنەوەی لایەنێکی زێدە گرنگە لە ئەفسانەی گوتە مەشوورەکەی کە دەڵێ تەناقوز بزوێنی کۆمەڵایەتی و مێژوو و زانست و هونەر و بەهەشتی سەر

دنیایە... ڕاستییەکەی تەناقوزی مرۆ لەگەڵ مرۆ دەردی هەرە کوشندەی بەختیارییە: با لەگەڵ شیووعییەک بڵێم، تەناقوزی بەرژەوەندی وەرزێر و مڵکدار هەستی چینایەتی دروست دەکات و شۆڕش هەڵدایسێنێ و وەرزێر و کرێکار و ستەمدیدە ڕزگار دەبێت. ئەم قسەی وەها لووس و سادە بە خۆی و بە ئاکامە گەشەکەیەوە فەلاکەتێکە لە فەلاکەتەکانی تەناقوز چونکە ئەگەر زوڵمەکە نەبایە، تەناقوزەکە نەبایە، لە بنەڕەتەوە لزوم نەدەبوو بە شۆڕش و کوشتن و سووتاندن. شۆڕشیش [ئەگەر سەرکەوتووبێ] لەوە پتر ناکات کە وەرزێر پارچە زەوییەکی دەبێ بۆ حیسابی خۆی بیکێڵێت. هەزاران دێ هەن هەمووی مڵکی وەرزێرە نە شۆڕش و نە ماندوو بوون و کوشتن و برینیشی تێدا نەبوە پتریش لە وەرزێری شۆڕشگێڕ حەسایەوەیە. خوێنەر و شیووعیش لێم بە سەهوو نەچن: من لەگەڵ وەرزێرم خاوەن زەوی بێت، هەر ئەوەندەم مەبەسە بڵێم ئەو تەناقوزە مەعلووم و مەلعوونەی بە شۆڕش چار کرا بزوێنی مێژوو نەبوو...

مێژوو بە وەرزێری نەخوێندووی جندۆکەپەرست بەرەوپێش ناڕوات. ڕەنگە پاشەکشە بکات وەک کە دەیکات لە وڵاتی پاشکەوتووی هەزار ساڵەیی... نەساغ کە بە دەرمان شیفای دێت، تەناقوزێک چارکراوە ئەگەر نەبوایە مێژوو خێراتر پێش دەکەوت. نەزانی، بێسەوادی خۆی لە خۆیدا تەناقوزی تێدا نییە وەک کە منداڵ بە تەناقوز نەبۆتە نەفام، لەگەڵ ئەمەشدا کە نەخوێندووی بێ تەناقوز دەبێتە خوێندەوار مێژوو خێراتر دەسووڕێت... هەژاری و نەداری و بێدادی و ئەو جۆرە دەردانە کە ناوی لێ دەنێن «تەناقوزەکانی کۆمەڵایەتی» و سمێڵە خنکەیان دێتێ بە چاوەنۆڕیی بەرەکەتەکانیانەوە، زۆر بە داخەوە، وەک هەڵهەڵەی بووک گوێستنەوەیە لە کۆڕی شین و شەپۆڕی ئازیز. بەڵێ، من لەوان چاکتر دەزانم چ دەردی کوشندە هەیە لە لەش و هەناوی «کۆمەڵ» بەڵام ئەو خافڵاوە نیم کە زەهر بە تریاک بزانم... من بە سەهوو نەچووم لە ڕابەری بەهەڵەچووی لە خۆ ڕازی کە فیز و ناز بەسەر تێر و برسییاندا دەکات لە ڕێی هەڵگرتنی ئینجیلێکی ماددی کە لە کوردستاندا بنەمای ماددی نییە و لە عەینی دەقەکانیشدا خەیاڵات بۆتە ناوەڕۆک: فەرقێک نییە لە نێوان نوێژ و ڕۆژووی ئەهلی قیامەت و نێوان موژدەی بەهەشتی سەردنیا لەلایەن ڕابەری ماددیەوە بۆ ڕووت و برسی لە کوردستانێکدا کە ئەگەر هەمووی لەقەبەڵ پرۆلیتاریا بکەیت، لەبەر زێدە بێ دەرامەدی و بێ تەکنیک و بێ ژێرخان و بێ زانست و بێ «هەر هیچ شتێک» پێی تێر و پۆشتە نابێت، تا ئەوەی ئەم دێڕانە، کە لووس و لێک بە دوا یەکتردا دەڕۆن، ڕێ دەرناکەن، لەسەر کاغەزیش، بۆ بەهەشتە خەیاڵییەکەی پرۆلیتاریای هەناسە سارد. کوردێکی خاوەنی گیانی خۆی نییە، بەدەست ڕابەری ماددیەوە، زۆرانبازی لەگەڵ خۆیدا دەکات بۆ زاڵ بوون بەسەر داگیرکەردا.

خوێنەری ئازیز! برا کوردە ڕێگە گوم کردووی بەرەو هەڵدێری شەڕی چینایەتی... ئەی کۆمەڵەهای گەنجی کوردی عاشقە ئیفلاس بەدەم فینگوهۆڕی گریانەوە بۆ ڕەشوڕووت کە لە ماوەی پەنجا ساڵدا یەک سەلکە پیازی ڕزیوی نەهاتە کاسەوە لە بەرەکاتی بژی و برمێ و ڕاوە پێشمەرگە: ئەی برایان و خۆشەویستانم، چ لە ڕیزی سەربازی کوردایەتی بن چ لە خەندەقی ناجۆری شەڕی چینایەتیی بێئاکام بن! لەم ڕۆژەی ١٢-٢-١٩٩٧ ز- نامەیەکم لە دۆستێکی کوردی ئەورووپانشینەوە پێگەییشت گلەییەکی کوردە شیووعییەکان بەرانبەر من دەگێڕێتەوە لەوەدا کە من واز ناهێنم لێیان بە ڕەخنە و سەرزەنشت... با لە پێشەوە دەفتەری «قەرزداری» ی شیووعییەت و من لەتەک یەکتردا دەور بکەمەوە ئنجا بێمە سەر

ڕەخنەکارییەکی ئاڕاستەی شیووعییەت بە تێکڕایی و هی شیووعییەتی کورد بە تایبەتی:

١- لە ساڵە ڕەشەکەی ١٩٥٩ بەرپرسی لکی حیزبی شیووعی لە کۆیە خەبەری ڕاگەیاند بە حکومەت کەوا علی عبدالله و کاکەسوور تاڵەبانی و من خەریکی موئامەرەین دژی کۆیە بە هاریکاری عەباسی مامەنداغا، گۆیا، لە چنارۆکی مەلازادان بەودیوی چیای هەیبەسولتانەوە کۆبووینەتەوە پلان ڕێک دەخەین. مەفرەزە بەڕێ کرا... لە جاددە گەییشتنە کاکەسوور... چوون بۆ چنارۆکەکەی زستانەی حەتاڵ و بەتاڵ... دواتر لە کۆبوونەوەی لکی حیزبی پارتی و شیووعی، علی عبد الله مەسەلەکەی هێنابوە ڕوو، نوێنەری حیزبی شیووعی، پاتەوپات، گوتبووی: بە شانازییەوە هەوڵی فەوتانتان دەدەم.

٢- لە سەردەمی عبدالکریم قاسمدا کە هەرای نێوان حکومەت و کوردستانی عیراق دەستی پێ کرد شیووعیی ناوچەی کۆیێ، کە من شارەزاییم پێیان هەبوو، خەبەری ڕادەگەیاندە حکومەت کە پێشمەرگە لە فلان گوند کۆ بوونەتەوە... دەرحاڵ فڕۆکەی میگ دەرچوو بۆ سلاو لێکردنیان بە بۆمبای ڕووسی...

٣- لە هەموو ئەو بارانەدا کە حیزبی شیووعی لەگەڵ حکومەتی بەغدا دۆست بوە، بێپەروا و بەوپەڕی ڕژدییەوە خەریکی لەناوبردنی بزووتنەوەی کوردایەتی بوە: دەسا بە کوردستان سوێند دەخۆم، جارێکیان دوو کۆمەڵ لە کوردی گوماناوی گیران، کۆمەڵەکەی کە جەیش گرتبوونی دوای موحاکەمە هاتنەوە ماڵی خۆیان، ئەوانی شیووعی گرتبوونی، هەر بە شایەدیی شیووعییەکان، جەزا دران بە حەبس و بە ئیعدام...

٤- لە کۆڕی زانیاری کورد بووم بە ئەندام و دواتر نائیبی سەرۆکی کۆڕ: سەرلەبەری چەپ و، بە تایبەتی شیووعییەکان، شکاتیان بردە لای «مدیر أمن عام» کە من کۆڕم کردوە بە لکێکی ساڤاکی ئێران بە بەڵگەی ئەوەی کە هەمیشە هێمن و برا کوردە پەنابەرەکانی کوردستانی ئێران لە هاتوچۆ دان بۆ کۆڕ و هەمووشیان جاسووسی ساڤاکن... دوو جاران لە ئەمنی عامەوە هاتن بۆ لێپرسینەوە.

٥- موکەڕڕەم تاڵەبانی وەزیر بوو‹٤٧› شکاتێکی دلێرانەی لێ کردم لای «مجلس قیادة الثورة» گۆیا لە کتێبێکم جنێوم پێ داوە [کە فری بەسەر ڕاستییەوە نەبوو]. بەدەم شکاتەکەوە تۆمەتی «عمیل الخائن البارزاني و عمیل الخائن جلال الطالباني و عمیل الاستعمار و ضد الثورة» و کۆنە نائیبی زەمانی مەلیک وەپاڵ دابووم. من لە بەشێکی ***مرۆڤ و دەورویەر*** ڕەخنەم گرتبوو لە گوتارێکی نووسەرێک بە ناوی «دنیادیدە» کە قوتابییەکانی کوردی ئەورووپای شوبهاندبوو بە سەگی نێوان تەپەلۆ و لەیلان نەشمدەزانی دنیادیدە کێیە... لەلایەن «الهیئة التحقیقیة المرکزیة» ی سەر بە «مجلس قیادة الثورة» وە وتووێژم لەگەڵدا کرا... من عیراقم بەجێ هێشت - ساڵی ١٩٧٨ - بۆ ئوردون. لە ١١-٦-١٩٧٨ «إعفا» کرام. دوای چوار مانگێک گەڕامەوە بۆ بەغدا. تومەز دنیادیدە موکەڕڕەم بوو.

بەوەندە واز دەهێنم لە گێڕانەوەی سەرگورشتەی نێوان شیووعیی کورد و من، هەر ئەوەندە دەخەمە سەر قسەکانی ئەو چەند خاڵە کە من ڕۆژێک لە ڕۆژان فەرق و جودایی و هەڵاوێریم نەکردوە لە نێوان شیووعی و غەیرە شیووعی لەو مافە قانوونییەی کە جێی تاقی کردنەوە بوە و من تێیدا بەرپرس بووبێتم. شیووعیم لە حەبس دەرهێناوە... گێڕاومەتەوە بۆ وەزیفە بە ساختە لە ڕێی حیساب کردنی بە زەدەی بزووتنەوەی کوردایەتی لەو بارانەدا کە حکومەت لەگەڵ مەلا مستەفا ڕێک دەبوو... بە ئۆتۆمۆبیلی ژمارە «١ » ی وەزیر دەولە شیووعیم گەیاندۆتە کۆیە و بەڕێم کردوە بۆ پژدەر...

بۆچی سوورم لەسەر ڕەخنە گرتن لە شیووعی و شیووعییەت؟

١- هەرچەند مارکس یەکێکە لە بلیمەتە هەرە هەرە زلەکانی مرۆڤایەتی تا ئەوەی ئەگەر بلیمەت دە کەس بن یەکیان مارکسە... نۆ کەس بن یەکیان مارکسە، کەمتر بن یەکیان مارکسە... و قورسایی ژمارەی ئەو ملیارەهای ئادەمیزاد کە بوون بە سوختەی مارکس لەنگەری سیاسەتی جیهانی بە بارێکدا گۆڕی... لەگەڵ ئەمەشدا بەپێی لێکدانەوەی خۆم بەرنامەی ڕزگاربوونی هەژاران بەپێی بیروڕای مارکس کە گۆیا لە حکومەتی پرۆلیتاریا دەست دەکەوێ شتێکە لە خانەی موستەحیلدایە چونکە وەرزێر و کرێکار و هەژاری عادەتی لە خەون و خەیاڵیشدا نابن بە حکومەت هەرنەبێ لەبەر بێسەوادی کە ناتوانن ناوی خۆیان بنووسن چ جایی ئەوەی ببنە وەزیر و سەرۆک سپا و زانای زەرڕە و پزیشکی شێرپەنجە و... و... چوونە ئاسمان... هتد. ئەو قیلەشەرعەی کە ڕۆشنبیری چینی هەورازتر کاروباری دەوڵەت لە وەکالەتی پرۆلیتاریا بەڕێوە دەبەن بریتییە لە گەپێکی منداڵانە چونکە وەرزێر و کرێکار لە قەپێلکی ڕەنجدەریدا هەرگیزاو هەرگیز نابن بە حکومەت مەگەر دەرچن لەو قەپێلکە و ببن بە بۆرجوازی. شیووعییەتیش، خۆی، کە وەک بڵێسە دنیای تەنیوە چ فەرقی نەبوو لەگەڵ دەروێشایەتی چونکە تاکێکی پرۆلیتاری و ئەهلی کووچە و بازاڕ نازانێ مارکس چ دەڵێ... لە قسەکانی حاڵی نابێ... هەمووی هەر، کوردی گوتەنی، «بە گوێی مامۆستا» و تەمای حەسانەوەی بێمزە دروشمی چەکوچ و داسی بەرز کردەوە، لە تەجرەبەش دەرکەوت مەنهەجەکە ناتوانێ لەگەڵ خۆی ڕاستگۆ بێ... وەرزێری ڕووسیا داهێزا و زوربەی خەلق مەحکوومی ڕژێمێک بوو نایەڵێ ورتەی لەبەرەوە بێت... دیمۆکراسی و مافی مرۆڤ و ئازادیی بیروباوەڕ و ڕەفتار و کردار و گفتار وەها خەفە کرا هەتا لە ئاکامدا سۆڤێتستان هەرەسی هێنا.

من باوەڕم هەیە بە یەکسانی و دادی کۆمەڵایەتیی بێ خواروژوور کە لە ڕێی بەرەوپێش بوونەوەی بێ شڕی و دڕی و بکوژە و ببڕە دەگەشێتەوە دواتریش پلەی بێحکومەتی anarchism لە ئاکامی گۆڕانکاریی نێوان کۆمەڵ و سەرەژوور چوونی زانست و تەکنیک بێ هەڵپە و کوشتن و بڕین، خۆی دەسەپێنێ...

٢- شیووعییەتی ناوچەیی و جیهانی و سۆڤێتی مەرحەبای لە کورد نەکردوە.

٣- شیووعیی کورد هەمیشە دژی بزووتنەوەی نەتەوایەتی بوە و بە زەنەی سەرمایەداری دادەنێت و، بە لایەوە، دەبێتە لەمپەڕی پێش شەقامی کۆشەشی پرۆلیتاریای ئەو وڵاتەی کوردی تێدا دەژیت، گۆیا، کوردایەتی بەشێکی پرۆلیتاریا لە خەباتی چینایەتی دادەبڕێت، مانیعی ئەوەش نەبوە شیووعیی نەتەوەی باڵادەست خەریکی خەباتی نەتەوەیی بێت وەک کە ڕێی دەدا شیووعیی عەرەب لایەنگیری عەرەبی دوور و نزیک بێت.

٤- گریمان شیووعییەت بزووتنەوەیەکی دروست و شیاوی ئومێد لێ کردنە: لە حاڵەتی کورددا کە حکومەتی نییە و سنوور دانەندراوە بۆ وڵاتەکەی بە چ تەمایەک کوردەکە هەوڵی شیووعی کردنی کورد بدات؟ یان مەبەست نییە کورد دەوڵەتی هەبێ؟ من دەڵێم «مەبەست نییە» شیووعیە کوردەکە دەڵێ: ڕەوا نییە! خۆ لە سەردەمی ستالین «کورد ئوممەت نییە» بنێشتۆکەی زاری شیووعیی کورد بوو... هەر لەبیرمە شیووعیەکی مەیلەو بێبار، تووتنی دزراوی لە کیسە دەرهێنا و جگەرەی لێ پڕ دەکرد و دەیگوت: «دایکی

ئەو کەسە وەها وەها لێ بکەم دەڵێ کورد ئوممەتە!» ئەمە حەقیقەتە نەک خەیاڵکرد کە من بە خوێنەری ڕادەگەیەنم!!

مامۆستا ئەمیر حەسەنپوور گوتبووی فلانەکەس باوەڕی بە خەباتی چینایەتی نییە! بەخێر و سەلامەت عومر باقی بێ دەگەینە ئەو باسەش! لە حاڵی حازردا شیووعیی کورد کە ئیمکان نییە بەردێک لەسەر بەردێک دانێت بۆ بینای شیووعییەت، کەوتۆتە بارێک فەرقی نییە لەگەڵ نوێژکەرێک کە بەتەمای پاداشی بەهەشتە. خوولیا و خەیاڵی پێش هەرەس هێنانی سۆڤێتستان لێی بۆتە بژێوی خۆگری.

لە نموونەدا دەڵێم مەلا ز. کوڕی مەلا ص. باوەڕی بە چوونە ناو مانگ نەبوو. پێم گوت: ئەی ئەگەر پەلکێشیان کردی بۆ ناو کەشتییەکی ئاسمانی و لەسەر مانگ دایانبەزاندی چ دەڵێی؟ گوتی: ئەو دەمەش تەئویلەکی لەبۆ دەبینمەوە. شیووعیەکەشی هەروەهایە، بە خۆ تەفرەدان باڵای لەرزۆکی باوەڕەکەی قیت ڕادەگرێ و ئافەرین لە خۆی دەکێشێ. دۆگمای وەها خەست و خۆڵ کە کەلێن نادا بۆ هیچ ترووسکەیەکی لاوەکی، بۆ ماوەیەکی بیندرێژ ملانێ لەگەڵ خۆیدا دەکات و بەسەر خۆیدا زاڵ دەبێت دژی ڕمان. من کە عەبدی هیچ دۆگمایەکی قەراردادە نیم دەتوانم لە ترووکەیەکی چاودا واز لە باوەڕم بهێنم کە بە بەڵگە پووچایەوە. من «باوەڕ» بە خزمەتکارم دەناسم نەک بە ئاغام، خۆم باوەڕم لە فکر و تەجرەبە هەڵێنجاوە تا خزمەتم بکات نەک بیکەم بە بوت... شیووعییەت و هەر بیروباوەڕێکی دینی و دنیایی هەبێ دەبێ قەناعەتبەخش و خزمەتگوزار و پەسەندی تەجرەبە بێت. کەسێکی ئەم بەداهەتە نەسەلمێنێ و بێفێڵ و زڕەتەئویل نەیکاتە ڕابەر، یان نەفامێکە هەرێ لە برێ ناکاتەوە یاخود بەخۆدا شکاوێکە تۆڵەی فشانەوەی باوەڕەکەی لە عینادی و نەسەلماندن وەردەگرێتەوە، تومەز هەناوی بەتاڵ بوە هانا دەباتە بەر «کوردە غیرەتی».

من تەنها لە یەک «دۆگما» پەنجە گیر دەکەم ئەویش کوردایەتییە چونکە ئیمکان نییە کورد نەبم. کوردبوونیش قسەی ڕووتی بێ ئەرک نییە، کە نەتوانم چەک هەڵبگرم دەبێ قەڵەم بخەمە کار مادەم بتوانم بنووسم. هەر لەم ڕاستییە بێفێڵەوە من قەرزداری کوردی بەهەڵەداچووم کە بایی تێبڕ کردنی هۆشم و بە فەرمانی قەناعەتم نیگای بابدەمەوە بۆ لای حەقیقەت، نەک من بگرە هەموو کوردێکی خاوەن ویژدانی پاک لەسەریەتی ئاه و نزای کوردی چارەڕەش بگەیەنێتە بەر گوێی هەڵەکردوان بەڵکوو هێزی مێشک و ماسوولکەکانیان لە کوردنەویستی و لە کوردکوژی و لە ڕەزامەندیی ناحەزی کوردەوە هەڵگێڕنەوە، بەرەودوا، بۆ هەر ئیحتیمالێک بێ کە، بە یەقین، چاکترە لەوەی ئێستاکە لە کاردایە.

تۆ ئەگەر شیووعیت واز بێنە لە شەڕی چینایەتی، حەز دەکەیت بخەوە... خۆت سەرخۆش بکە... کۆکاین بەکاربهێنە... جنێو بە ئەرز و ئاسمان بدە و کوردەکە تێک بەرمەدە... تۆش ئەگەر پێشمەرگەیت لوولەی چەکەکەت لە سینگی پێشمەرگە دوژمنەکەت هەڵئەنگێوە بۆ بەتاڵایی، خزمەتکاری پێڵاوەکەتم! بە نیازێکی تایبەت بەخۆم لەگەڵ مستەفا بەگی کوردی ئەم نیوە بەیتە ئاگرینەی عیشق دەڵێم و دەڵێمەوە:

ئەمان مردم! عەلاجێ! سا لە ڕێی پێغەمبەرا چارێ!

دوای شریتەی خۆ ئاخافتنم لەو چەند ڕووپەڕەی سەرەوەدا دەچمەوە بۆ باسی «هاریکاری و

ڕێکخستن» کە لە سەرەتای پەیدا بوونی «کۆمەڵایەتی» هێوێنی پەلەی ژیان و بەردەوام بوون و بەرەوپێش چوون بوە و ماوەتەوە بە میراتێکی زیندوو. ئەم ڕاستییە بێشوبهە و بەدیهی خۆی لەخۆیدا تێت دەگەیەنێ کە خەباتی چینایەتی لەو دەورانە کۆنانەدا منداڵدانێکی نەبوو تێیدا بەوەلەد بێت یان، هەرنەبێ، بڕسکێت. دەزانین بەر لە «ملّکدار» ی خاوەن چەند بەرە جووتێک زەوی، کە دەشێ خەیاڵی مرۆی شەیدای «چینایەتی» ببزێوێ، وەرزێر و سەپان هەبوون... مەڕدار و شوان هەبوون کە خاوەن هۆی بەرهەم بوون و سەپان و شوانەکەش هیچ نەدار بوون کەچی نە ئەوسا و نە ئێستاش «ڕەنجبەر، ڕەنجدەر» هکە بیری لەوە نەکردۆتەوە یەخەی خاوەن زەوی، کە وەرزێرەکەیە، بگرێت و داوای بەشی خۆی لێ بکات، لە کۆنی کۆنیشەوە پۆلیس و عەسکەر نەبوون ملّکی وەرزێر بۆ خاوەنەکەی بپارێزێت لە تەماعی سەپان و جووتیار یاخود یاریدەی سەپان بدات دژی وەرزێر.

کە ئەمە دەڵێم دەزانم تاڕادەیەک خاتری خەباتی چینایەتیم گرتوە کە باسی نەبوونی دەکەم، چونکە خەباتەکە وەک وشەی «عەدەم – نەبوونی» جۆرە هەبوونێکی ئیعتیباریی پێ دەبەخشێت لەو ناو هێنانەدا، وەک کە گوتت: فلانەکەس کەم دەدوێت نەکا قسەی ناجۆری لێ ببیسترێ، عەیبێکی بەرچاویت لێ دوور خستەوە بەوەدا کە کەمدووبێت قسەی چاکیش کەم دەکات یان نایکات لەبەر شەرم و شکۆی ڕواڵەتی...! قسەی خۆمان بێت، من لە بەیتەکەی شاعیرە صۆفییەکەش ڕازی نیم کە هەر خۆی لەبیر بێت لەتەک خوادا و گوێ نەداتە حاڵوباری لێقەوماوان... بابڵێین گومڕایان کە بە کۆمەڵ دەچن بۆ دۆزەخ... ڕواڵەتی مەتینی بەیتەکە ئیعتیبارێکی زلی بۆ هەڵناوە... من لێی بە سەهوو نەچووم. ئەگەر ماکی خەباتی چینایەتی هەبوایە لەو دەورانە دوورەدا [جگە لەوەی کە هاریکاری و ڕێک خستن پەکی دەکەوت سەبارەت‹٤٨› بە زێدە سوودێکی بە ملّکدار دەگەییشت و ڕەنجدەر تێیدا خەسارەکردوو دەبوو] هەرگیز نەدەشیا چینی ڕەنجدەر ڕازی بێ بە عەبدایەتی... ڕازی بێ کوڕی خۆی بفرۆشێ بۆ لوقمە نان و دەستووری عەبدایەتی حورمەت بگرێ.

تۆ وردبەوە لەو حیکایەتەی کە دەڵێ کابرایەک ویستی برادەرەکانی تاقی بکاتەوە. شەوێ کەلەشی بەرخێکی خستە خەرارێکەوە، سرەی گرت لە ماڵی برادەرانی، یەک بە یەک تاقی کردنەوە کە دەیگوت یەکێکم لە دەست کوژراوە بۆم پەنهان بدەن... تا گەییشتە برادەرێکی حیکایەتەکەی بۆ کرد و گوتیشی با کەس لێت نەزانێ... برادەرەکەی شیری هەڵکێشا و لە گەردەنی عەبدێکی خۆی دا، کە بە تەنیشتیانەوە ڕاوەستابوو، نەکا قسە بدەڵێنێ... خاوەن کەلەش ویستی مەنعی بکات لە کوشتنی، کار لە کار ترازابوو. گۆیا پەندی «سبق السیف العذل» واتە «شیر خێراتر بوو لە دەنگ دان» لەم ڕووداوەوە هاتوە. خەڵکەکەی ئەم چیرۆکە دەگێڕنەوە ئافەرین لە وەفای برادەرەکەی عەبدکوژ دەکێشن، لە کۆنیشەوە بە مەدحەوە حیکایەتەکەمان بۆ هاتوە کەچی بێویژدانییەکی وەها ئابڕووتکێنی تێدایە هەموو ئەو کەسانە تاوانبار دەکات کە خوێنی عەبدە بێگوناهەکە دەکەنە خەنەبەندانی ناو و ناوبانگی خاوەنەکەی.

لێرەدا، لەم حیکایەتەدا، سڕی و بێبەزەیی و بێباکیی سەرلەبەری کۆمەڵەهای خەڵک بەرانبەر گیانی بێتاوانێک دەردەکەوێت هەر چونکە عەبد بوە. ئنجا کە ئەمە حاڵی پشتاوپشتی چەندین نەتەوەی

گوێبیستی «ألف ليلة» بێت لزوم نامێنێ من و تۆ باسی خەباتی چینایەتیی بەر لە دوو هەزار و سێ هەزار ساڵ بکەین...

دەخوێنییەوە لە نووسینی شەیداکانی چینایەتی، هەڵگەڕانەوەی سپارتاکۆس بە خەباتی چینایەتی دادەنێن. سپارتاکۆس وەک زانیبێتم ئەسیری شەڕ بوە نەک وەرزێری ژێر دەستی مڵکدار یان کرێکاری کووچە و بازاڕ. بێگومان سپارتاکۆس، خۆی، لە شەڕ سەرکەوتبایە ئەسیرەکانی دەکردن بە عەبد، ئەگەر نەیکوشتبانایە. لە شەریعەتی ئیسلام، ولاتێکی بە شەڕ گیرابایە، ڕەوا بوو ئافرەتەکانی ببنە جاریە و پیاوەکانیش عەبد، کەسیش لەو مامەڵەتە نارازی نەبوو مادەم تێیدا سوودمەند بن. بێگومان ڕۆمان و فورس و هەموو حاکمەکانی بەر لە هەزاران ساڵەهای ڕەفتاری ئیسلامیان کردوە لەگەڵ تێبینی ئەوەی کە لە سەرەتای فتوحاتی ئیسلام عەبد حاڵی باشتر بوە بەدەست مسڵمانەوە، دواتر لە سەردەمی ئومەوی و عەبباسی حاڵەکە گۆڕا تا ئەوەی «هرون الرشيد» لە دەرباری خۆی هێزی بازووی ئەهلی مەجلیسی تاقی دەکردەوە بە پەڕاندنی سەری سەرۆکێکی ئەسیر بە زەبری شمشێر، گۆیا مەئموونی کوڕی ئەو شەرەفەی بە نسیب بوە.

شۆڕشی قولەڕەشەکان لە بەسرە چ پێوەندی نەبوە بە چینایەتی، ڕەش دژی سپی هەڵگەڕاوەتەوە لە ئاکامی بێڕەحمییەکی لەگەڵیاندا کراوە، سەرکردەشیان سپی بوە. دەشبێ بزانین، ئەگەر ڕەشەکان سەرکەوتبانایە و بووبانایە حکومەت گومانت نەبێ لەوەدا:

١- پتر لە سپییەکان خوێنرێژییان دەکرد، بە هاندانی هەستی ستەمێکی لێیان کراوە.

٢- کۆمەڵایەتی و ژیاری ئەو سەردەمە نسکۆی گەورەی دەهێنا وەک کە لە دەمی هۆلاکۆدا جیهانی ئەوسای ژیار و زانست و هونەر و بەرهەم و... هتد نسکۆی گەورەی هێنا. وەک لە سەرچاوەکانی مێژووی ئەو سەردەمەوە پێمان گەیشتوە هۆلاکۆ فەرق و جودایی دەکرد لە نێوان سوننی و شیعی، بە چاکەی شیعەدا کە حوکم لە دەست سوننەدا بوە. لەم دیاردەیەشدا و لە حاڵی پەژارە و مەینەتێکی وەها وێرانکەردا سێبەری خەباتی چینایەتی و جوداوازیی زێدەنرخ و تەقەی چەکوچ و خرمەی داسی دروێنەکەر نایەتە بەر چاوی بینەر و گوێی بیسەری ئەوسا و ئێستاکەش، بەلام مالم حەقە جوداوازیی باوەڕی سوننە و شیعە لە خۆوە بێ ڕابەری سەر بە چینایەتی و تەنها لە نوختە نەزەری دینایەتی خەندەکێکی هەڵدەکەند. مێژوو دەگێڕێتەوە، هۆلاکۆ مەلاکانی سوننە و غەیری سوننەشی کۆکردەوە بۆ ئیمزا کردنی نووسینێک کە دەڵێ: حاکمی نامسڵمانی دادپەروەر لە حاکمی مسڵمانی ستەمکار چاکترە. مەلاکان، بەتایبەتی هی سوننی، نەیاندەسەلماند هەتا نەقیبی طالبیەکان کە شیعی بوو هات و بێپەروا ئیمزای کرد و خەڵکەکەش بەدوا ئەودا. باوەڕ دەکەم ئەگەر فەتواکە دژی خەلیفەیەکی شیعە وەیا ئیمامێکی شیعەی ناودار بوایە نەقیب ئیمزای نەدەکرد، کە ئیمزاشی کرد بۆیە بوو فەتوایەکە خەلیفەی عەبباسی دەگرتەوە کە جارێ خوێنی لە قەبردا گەرم بوو... بەهەمەحاڵ خوا خێری بنووسێ...!

بزووتنەوەی مزدەک لێم روون نییە، قسە لەبارەیەوە لێکتر دوورن. تا ئێستا لە بارەی «مانی» شەوە شتێکی متمانەبەخش لە دەستمدا نییە. ناشزانین تۆژەرەوەی کۆنە سۆڤێت چی تێدا دەڵێن!

شۆڕشی بابوکی خوڕڕەمی ڕەنگێکی چینایەتی و تێکەڵ بە نەتەوایەتیی پێوە بوو. بەپێی خوێندنەوەم

له کتێبی مێژوونووسی ناعەرەب دەسەڵاتداری عەرەب عەبدیان هێناوە بۆ زەویی بەپیتیی سەرووی ئێران، وەرزێر و ملّکداری غەیری عەرەبیان لێ دوورخستوونەتەوە و بەو عەبدانە کێڵاویانە... واپێ دەچێ ستەمی وەها خەست و داگیرکەری غەیری ئێرانی بوونەتە هۆی هەڵگەڕانەوەی بابوک، بەڵگەش لەوەدایە کە وەرزێری ئێرانی هەڵنەگەڕاونەتەوە دژی ملّکداری ئێرانی. [فەترەی سەردەمی مزدەک بەر ئەم ڕاستییە ناکەوێت چ بەپێی لایەنگیرانی مزدەک و چ بە پێی ناحەزانی بێت].

بێمە سەر مەسەلەی باوەڕنەبوونم بە خەباتی چینایەتی:

ئەوەندەی لە حاڵوباری کۆنینە بە من گەیشتبێ خەباتێکی وەرزێر وەیا کرێکار دژی ملّکدار و پارەدار لە بەرایی ڕێنێسانس ڕووی نەداوە، قسەش لەسەر خەباتی چینایەتییە نەک سەغڵەتیی تاک بە دەست حالەتی نالەبارەوە کە دەزانین جانەوەریش لە سەغڵەتیدا ناڕازی دەبێت. ئەم ڕاستییە واقیعییە خۆی لە خۆیدا بەڵگەیە کە هەستی چینایەتی لە خودی «چین» ەوە پەیدا نابێت بایی ئەوەی شەڕ دروست بکات لە کۆمەڵدا، ڕێنێسانس ڕووناکی و هۆشیاریی لەگەڵ خۆیدا هێنا بۆ ڕۆشنبیری شار و لەوەوە ناڕەزایی و نافەرمانی و دڕدۆنگیی بازاڕ و، بە دوا ئەودا وەرزێر، کەوتە چالاکی. وڵاتی سڕ و هۆش تاریک ماوە بە دەقی کۆنی چونکە ڕۆشنبیری نەبوو... بنگەی ژیاریی تێدا نەڕسکابوو... یەک پێپلکە لە پەیژەی هەزار و یەک پێپلکەی فراژووتنی ژیاری هەڵنەکشیبوو. هەڵبەت تەووژمی فیکر و لێکدانەوەی نوێ کە هەرای نایەوە پرشنگ دەهاوێژێ بۆ جیران... وردەوردە بەوڵاتریشەوە دەچێت، ئیتر تین و تاوی بە پێی حاڵوباری وڵاتەکان ڕەنگ و دەنگ دەداتەوە، لەوانەیشە پاش ماوەیەک بەپێچەوانەوە بەرتەک بداتەوە [وەک کە لە زۆر شوێنی جیهانی ناتەواو خەڵکەکە بەرەو دواوە هەڵگەڕێتەوە].

پەیدا بوونی هەست و خەباتی چینایەتی وەک پەیدا بوونی مەیلی زایەند نییە کە لە تەمەنێکدا بە فەرمانی سروشت ئۆقرە لە مرۆ و لە بەشی زۆری جانەوەر هەڵدەگرێ. تۆ وردبەوە لە گۆڕانی ئایین کە چۆن لە ماوەی مناسبدا ڕوودەدات، تەنانەت پەرۆشی لەدەست چوونی بەرژەوەند خێرایی دەکا لە ئایینگۆڕیی زوربەی خەڵکەکە بۆ سەر ئایینی تازەی فەرمانڕەوا. ئەم دیاردەیە [زۆری دیکەش] تاڕادەیەک تێتدەگەیەنێ کە وەرزێر لەو سەردەمانەدا کە ئایینی گۆڕیوە لە پێناو گوزەران، هاندەرێکی لە خۆیدا شک نەبردوە یەخەی ملّکدار بگرێت لەسەر ملّکایەتی زەوی چونکە ملّکداری و پارەداری و خانەداری و هەموو جۆرە دارییەکی ئەو ڕۆژگارانە جێی لێپێچانەوە و سوئال و جەواب نەبوە، ئەمما وەرزێر خۆی کە بێگانەیەک ویستبێتی کیژەمامەکەی بخوازێت لێی بە دەنگ هاتوە هەرچەند کیژ ملّک نییە لە شوو کردن بە بێگانە هەستی «خەباتی چینایەتی» ببزێوێ تومەز خوولیای چەپی ئەم سەردەمە تاس و حەمامێک لە ڕۆژگاری کۆن ساز دەکات و بە زۆرەملێ بە مل مێژوویدا دەهێنێ کەچی واقیعی حاڵ «خەباتی خزمایەتی» و نامزەدبوونی کیژی مام بۆ ئامۆزاکەی هەرا دەنێتەوە لە ئاست داخوازیکەری بێگانە [قسەشمان لە ڕۆژگاری ڕابردوە].

لە کوردستانەکەی خۆمان خەباتی چینایەتی دوای شەڕی دوەمی جیهانی سەری هەڵدا، ئەویش لە ڕێی بڵاوبوونەوەی بیری کۆمیونیزم و ڕێکخراوی سیاسیی سەر بە شیووعییەتی سۆڤێت کە تین و تاوی

بۆ سەر پارتی سەر بە نەتەوایەتیشەوە هێنا و گەلێک لە ئەندامانی لەلایەن باوەڕەوە شیووعی تۆخ بوون تا ئەوەی هێندێکیان خۆیان بە کادری یارمەتیدەری حیزبی شیووعی حیساب دەکرد و پێشیەوە دەنازین. کوردەکە لە پێڕەوی کردنی شیووعییەت گەیاندییە پلەیەک کە کوڕە ئاغاش نازیان پێوە دەکرد هەرچەند دوای هەڵچوونی کەفوکوڵی هەوەڵی جۆشی جەزبەگەری گەڕانەوە لەو حەجەی سەر بە ئیلحادەوە...

لەلایەن باوەڕم بە خەباتی چینایەتییەوە دەڵێم: سەرەڕای ئەوەی کە لە کۆندا خەباتی چینایەتی ئیمکانی ڕسکانی نەبوە هەتا دەورانی ڕێنیسانس، لەم ڕۆژگارە و دوا ڕۆژیشدا خەباتی چینایەتیی خوێناوی دژی داد و هۆش و بەرژەوەندی مرۆڤایەتییە، لە ناویاندا وەرزێر و کرێکاریش؛ ناشێ و نایەتە عەقڵەوە و ناچێتە دڵەوە ڕابەرانی خەباتی چینایەتی لە دەرەوەی چینی کرێکار بێن و شۆڕش بەرپا بکەن و بگەنە دەسەڵاتی حوکم و بە تەرازووی کۆمپیوتەری داد و خۆشی و دارایی و ڕۆشنبیری و هونەر ببەشنەوە... من باوەڕم بە ئیشتراکییەت و کۆمیونیزم [و ئەنارکیزمیش] هەیە کە مرۆڤایەتی بیانگاتێ و پێیاندا تێپەڕێت لە ڕێی دیمۆکراسییەوە... شەیدا بوونی کۆنە قوتابییەکانی کۆمیونیزم [کەوا بە ساڵیشدا چوون هەر شەیدان] بۆتە نەخۆشیی نەفسی و شەختە کردنی فکری. لە دوای هەرەسی سۆڤێتستان ئەو نەخۆشییە گەیشتۆتە پلەی «گرێی ناکامی» لای کەسانێکی پلە و پایەیەکیان هەبوو لە جیهانی مەزادخانەی شۆڕشگێڕیی سەر بە چینایەتیدا.

ئنجا هەر وەک کوردێکی بەر لە هەزار ساڵ سیفەتی «کوردبوون» ی نەدەبوە خەباتی کوردایەتی، وەرزێر و کرێکاریش ملیان نەدەنایە خەباتی چینایەتی هەر چونکە هەژار بوون. پێوەندی مرۆ بە نەتەوە و بە چین، بەر لە بزووتنەوەی هەستی مرۆکە بە زوڵمێکی کە لە هەموو چینەکە و نەتەوەکە دەکرێ، ئائەو پێوەندییە سرە، تا ڕادەیەک، وەک پێوەندیی جانەوەرە بە جانەوەر کە نایگەیەنێتە «خەباتی جانەوەر بۆ جانەوەر» ئیتر مرۆکەش بەبیریدا نەهاتوە، لەو ڕۆژگارە کۆنانەدا، قۆڵ و باسک هەڵماڵێ لە ستەمکاری نەتەوە و چین. تاکی مرۆ کە وزەی بەدەنگ هاتنی نەبوە لە زوڵمێکی بەسەر خۆیدا هاتوە چۆناوچۆنی دەبێتە محامی دراوسێکەی. پێوەندایەتیی دین کە بەند نییە بە گوزەران و کێڵگە و ڕاو و سەلەم و ڕبێدەوە و هەستێکی دەروونییە لە مرۆدا هەموو هاودینان بە تاکە باوەڕی پیرۆز دەبەستێتەوە و مزەی پاداشی دواڕۆژیشی فەرمانبەرداریی کردنە لە ڕاگەیاندنەکانی دین بە گیانبازیی بۆ قودسییەتی کردگار و حوکمە ئەزەلی و ئەبەدییەکانی، پێویست نامێنێ بە ئیمتیحانی شەهادە وەرگرتن لە دەرسی ئەمەکداری بۆ خوا کە ڕۆژانە چەند جاران کڕنووی بۆ دەبات. داوی پێوەندایەتیی دیندار بە دیندار لە خودی باوەڕەکەوە شریتە دەکات و پێکیان دەبەستێتەوە بۆ پشتگیری کردن لە عەقیدە. کە جنێو بە عەقیدەی مام لالۆ درا جنێوەکە هەموو هاوباوەڕەکانی مام لالۆ دەگرێتەوە. بەڵام کە ئەرزی مام لالۆ داگیرکرا وەیا بە خۆڕایی خرایە بەندیخانەوە زەرەرەکە بە خەڵک ناگات. نە هەستی چینایەتی و نە نەتەوایەتی لەوەدا بەخەبەر نایەت مەگەر لە دەورانێک بێت کە هۆشی چین و نەتەوە پشکووتبێ ئەوساش هەستەکە وەها دانارووشێ وەک لە جنێودان بە مەلائیکەت دادەرووشێ.

مامۆستا ئەمیر لە کەلێنێکی زێدە بەرتەسک و لە دەرونێکی بەر لە ڕمانی سۆڤێتستانەوە و بە دڵ و هەستێکی دیندارانەی سەر بە غەیب و بەهەشتەوە یەخەی بیروباوەڕی من دەگرێت... لە نامەیەکی

بیندرێژدا هەندێ ڕێنموونیی لێم کردبوو – بەر لە چەند ساڵێک – دەتگوت دەرسی ئەلفوبێ بە منداڵی سەرەتایی دەڵێتەوە... من کە بێم لە تێروانینم، تەفسیرەکەی ماددی مارکس دابنێم بە تەفسیری ماسوولکەیی کە هیچ بایەخی بە ڕۆڵی هۆش نەداوە وەک تاکە هۆی هەرە بنەڕەتی لە گۆڕانکاریی مێژوویی [کۆمەڵایەتی]... من کە دەقی قسە مەشوورەکەی ئەنگلز «کار کردن خالقی مرۆیە» هەڵگێڕمەوە بۆ دەقی «مرۆ خالقی کردەوەی سەر بە کۆمەڵایەتییە»... ئنجا ئەوروپایەکی سەر بە چەپ تایبەتمەندییە هەرە بنجییەکەی خەباتی شۆڕشگێڕ لە بەرنامەی خۆی بسڕێتەوە و باوەڕ بە دیمۆکراسی [بۆرجوازیانە] بهێنێت پێویستە لەسەر مامۆستا ئەمیر و هەموو شیووعییەکی کورد واز لە شەرم و شکۆی خۆ تەعدیل کردن بهێنێت و باداتەوە سەر ئەو بیروڕایانەی لە مرۆی هێمن و دووری دەمارکشتی دەوەشێنەوە.

با لێرەدا تێبینییەکی ڕوونکەرەوە بە عەرزی ئەمیر و خوێنەران بگەیەنم: ئەو خەباتەی چینایەتی کە لە دیدی سوختەکانی مارکسەوە هەڵسووڕێنی چەرخ و دۆلابی جیهانی مرۆ بوە و سەر دەگەیەنێ بە حکومەتی کرێکار و وەرزێر و ڕەشوڕووت، لە یەکەم ترووکەی چاوێکی حەقیقەتبین دەپووچێتەوە بەوەدا کە ئەگەر بۆچوونەکە و نەزەریەکە ڕاست بایە لزوم بە شۆڕشی پرۆلیتاریا نەدەما بۆ گەیشتن بە حوکم چونکە لە هەموو دەنگ دانێکی هەڵبژاردنی نوێنەران لە وەڵاتی وەک ئینگلیز و فرەنسە و کوێ و کوێ کە ئیمکان نییە ساختەی تێدا بکرێت، ژمارەی چینی هەرە ژێری کۆمەڵ بەلای کەمەوە لە سەدی شەستی نائیبەکانی دەگەیاندە مەجلیسی نوێنەران ئیتر خۆماندوو کردنی سەد ساڵ و دوو سەد ساڵی بۆچییە تا پارەدار و ملکدار و زۆردار لە عەرشی خۆی دادەبەزێت جا ئەگەر بگوترێ عەمەلە و ڕەشوڕووت نەفامن و ڕەنگە بە پارە فریو بدرێن ئەوسا مەسەلەکە لەخۆوە هەڵدەوەشێتەوە چونکە ئەو فڕوفێڵە ڕێی لێ نابەسترێت، سەرەڕای ئەوەی کە فرۆشتنی شۆڕش بە پارە و بە خلیسکاندن نرخ و ناوەڕۆکی پێوە ناهێڵێ...

زەمانێک حیزبی شیووعیی ئینگلیز دوو نوێنەری دەردەچواند، وابزانم لە دەمێکەوەیە ئەو هێزەی پێوە نەمایە، جاران دەگوترا سەروەت و دارایی موستەعمەرەکان بەشێکی دەبێتە بەرتیلی ئەو نیازانە کەچی دوای نەمانی موستەعمەرەی وەک هیند و کوێ و کوێ حیزبی شیووعیی ئینگلیز بێهێزتر بوو تەنانەت حیزبی کرێکارانیش دوای هەرای قەنال کە موحافیزەکان دۆڕاندیان، بەزەحمەت دەگەنە حوکم، بە زاهیر دەبوو کۆنەوارەکان ئیفلاس بکەن. ئەمە دەڵێم و دەزانم تەبیاتی مرۆڤ و هەستی ئاشکرا و نهێنیی بەو لایەدا دەشکێتەوە کە مجێزی کوڕێنی و لەخۆبایی بوون و «پاڵەوانیفی» ی بێ مزە و مەسرەف لێی داوا دەکات مادەم فەرقی ئەوتۆ نەکا بە حاڵوباری گوزەران و سوود و بەرژەوەند.

ڕاستییەکەی، ئەو بەتاڵاییەی گیانی و دەروونی کە هەرەسی سۆڤێتستان خستییە دەماری شیووعییەتی جیهانی کێشەیەکی سیاسی – مرۆڤی – دەروونی ڕەخساند بوو بە هۆی حاڵەتێکی دوور لە هەموو چاوەڕوانی و تێبینییەکی کە دەشێ بە وەهم و خەیاڵدا بێت: ملیۆنەها چاپوکسواری چەکوچ و داس لە چوارگۆشەی جیهان ڕۆژی ڕەش ڕادەبوێرن بە ئومێدی شەوێکی ڕووناک و دەستیشیان ناکەوێت... فەلاکەتی ڕیسوابوونی ستالین لەچاو ئەم کارەساتە گەپی منداڵانیش دەرناچێت بۆ بەر مجێزی ئاپۆرەی شیووعییان بەتایبەتی شیووعیی ناودەرکردوو: ئەمە دەڵێم لە قووڵایی دەروونیشەوە خەفەتیان لێ

دەخۆم و بۆ دەخۆم بەتایبەتی مامەکورد کە لە زۆرینەی هەرە زۆری گەلان ڕەنجەڕۆتر و دەستبەتاڵتر و بێئومێدتری جێگرێکی خەیاڵی هەرەسکردووی بێت لەو هەرەسەی بۆڵشەڤیزم و سۆڤێت. بێگومان بەینێک، پێویستە، بەسەر ئەو حاڵەتەیدا تێپەڕێت هەتا بتوانێ: «جێگر» بە دڵەوە بگرێت. بەڵام ئەگەر خەیالاتی دژ بە «نەتەوایەتی» لە دەروونبدا ببەزێنێت و هەر بایی سەرخەوێک لە حاڵوباری کورد ڕامێنێت، باوەڕم هەیە، تام و شامێک لەو بیروباوەڕە بێگەردەی کوردایەتی وەردەگرێت چ قیاسی نابێ لە خۆ بەستنەوە بە ڕاڕەوێک کە گومان نییە لە نەبوونی ئاکامێکی ڕوون پێیەوە.

مرۆڤایەتی لە ڕێی مارکسیزمی تەقلیدی ناگاتە ئەو ئاواتەی کە بە غەیری زانست و داد و هاریکاری ئیمکانی ڕسکانی نییە. ماسوولکەی پرۆلیتاریا کە خەلقی تەئریخی نەکردوە ڕێی نییە بەرەو دوارۆژ هەنگاو هەڵێنێ بەر لەوەی دەرچێت لە پرۆلیتاریەتی... دوارۆژ [ئەگەر سەلامەت دەردەچێت لە دەست ئەهریمەنی نەوەوی و بایۆلۆجی] قرغی بێشەریکی هۆشە، مەیدانی زانست و تەکنیک و ئیبداعە... دیاردەی هەرە سەیر لە لێکدانەوەی سەر بە کۆمەڵایەتی [و مێژوو] لەلایەن هەڵگرانی ئاڵای مارکسیزم و تەحلیلی ماددییەوە ئەو چاو نووقاندن و هۆش داخستنەیانە لە ئاست پشکووتنی هەست کردن بە «پێوەندایەتیی نەتەوە»، بەر لە هەست کردن بە پێوەندایەتیی چین» بە هەزاران ساڵ، تا ئەوەی گرنگترین هەنگاوی مرۆڤایەتی بەرەو گەشە کردنی شارستانەتی بریتی بوە لە پێک هاتنی دەوڵەت. لەسەر بنەمای «نەتەوە» نەک چین یاخود دین یاخود هەر کاریگەرییەکی بەخەیاڵدا بێت. بازدان لە سەرۆکایەتی عەشرەت بۆ هەڵنانی دەوڵەت بەندبوە بە یەککردن و یەکگرتنی «هاوزمانان» واتە بەسەر پردی «زمان» خەڵکەکە بۆ لای یەکتر پەڕیونەتەوە با لەو حاڵەشدا «ئیرادەی سەرۆکایەتی» دەوری سەرەکی دیتبێت کە لە حەقیقەتدا ئیرادەکەی ئەسیری حوکمی «یەک زمانی» بوە، ئەگەرنا دەستی درێژ دەکرد بۆ «غەیرە زمان»: ئێمە دەزانین هەستی عەشیرەتایەتی وەهای کردوە تیرەیەکی سەرلەبەر فەرمانبەرداری سەرۆک عەشیرەتەکە بن، بەزۆریش لەهجەی عەشیرەت لە لەهجەی عەشیرەتی دراوسێی جودایە، لە نوختەنەزەری «بڕکێشی» و دەستدرێژیشەوە نەشیاوە سەرۆک عەشیرەت ڕەو بهێنێ بۆ سەر عەشیرەتەکەی خۆی، بارەها و جارەهاش ڕووی داوە دوو و سێ عەشیرەت لەگەڵ یەکتر بەشەڕ بێن. کە عەشیرەت پەرەی سەند لە ملک و چەک «تایفەگەری» تێدا پەیدا دەبێت وەک کە لەنێوان جاف و دزەیی و پژدەردا تایفە لەگەڵ تایفەیەکی هەمان عەشیرەت ناحەز و دڕدۆنگ بوە... دەوڵەتیش پاش دروست بوونی، ئەو دیاردەیەی تەمای «بالادەستی» ی تێدا پەیدا دەبێت. بەهەمەحاڵ، کاریگەریی یەک زمانی و یەک تیرەیی وا لە چاوان دەچەقێ کە:

١- دەوڵەتی پەیدا کردوە.

٢- کێبەرکێی سەرۆکایەتی دەوڵەت بێ یان عەشیرەت لە جغزی هاوزمانەکاندا هاتۆتە کایەوە.

ئەشەدوبیللا یەک هەرا و یەک دڕدۆنگیی بەرچاو لەسەر بنەمای «چینایەتی» بە درێژایی سەدان ساڵ لە خەودا بوە. تا ئەم دەمەی کە من قەڵەم دەبزێوم لەسەر کاغەز، پێوەندایەتیی بێ دەرسدان و تەما وەبەرنان لە نێوان هاوزمان و هاوتیرە و هاوعەشرەت لە خۆوە کاریگەرە. هەرچی بزێوی چینایەتییە، لە پاش ڕێنیسانس، لە سیاسەتەوە و لە ئایدیۆلۆجی و فێرکردن و ڕاهێنان و مێشک ئاخنینەوە دەبێتە

مەراق و هاندەر، واتە لە خوێن و ویژدانەوە هەڵناقوڵێت. ئیمکان نییە «هەژاری» وەک خزمایەتی و نەتەوایەتی ببێتە هەستێکی «فطری». دەوڵەمەندایەتیش نابێتە پێوەندایەتیی «عضوی» هەروەها ئەدەب و هونەر و زانست و فووتبۆڵ و چی و چی لەلاوە نەک لە هەناوی مرۆوە دەبێتە بەشێکی «معقولات». یەکێک نەخوێند بێت نازانێ و ناتوانێ ببێتە عاشقی کتێب کەچی کوڕە عەشیرەت بێ دەرسدان مەیلی عەشیرەتەکەی تێدا دەڕسکێت هەروەها مەیلی کورد بۆ کوردەواری و مەیلی عەرەب بۆ عروبە... و هتد. تۆ کە لە منداڵییەوە نەچیتە سەر دینی «د» یان «و» ڕقت لێیان دەبێتەوە چونکە لە منداڵییەوە دینی «ب» چۆتە دڵتەوە دینەکانیش لێکتر جودان: ئەگەر «د» ڕاست بێ «و» و «ب» درۆزنن. هەژاری و دەوڵەمەندی وەک کوردایەتی و باوکەتی و دایکەتی نییە کە سروشتین: هەژار دەوڵەمەند دەبێ، دەوڵەمەند ئیفلاس دەکا.

لە قاتوقڕی و ساڵی گرانیدا وابوە چینی ژوورووی هەژاریش بەشی زۆری لە برسان مردوون. خولاسە شەڕی چینایەتی و هەستی چینایەتی بەدرەنگەوە دەستی پێکرد، لە ڕێی مەدرەسەی سیاسیشەوە سەقامگیر بوو. ئنجا ئەگەر لەگەڵ خۆمان و خەڵکدا بەئینساف بین و چاوی حەقیقەت بین، نەک چاویلکەی سیاسەت بەکار بهێنین، ناشێ جگە لە مەبدەئی «دادی کۆمەڵایەتی» قەید و بەندی فەلسەفی قەرارداده بە زۆر بسەپێنین. دادی کۆمەڵایەتیش چاکەی فراژی بوونی هەستی مرۆڤایەتی دەیکاتە دیاری بۆ کۆمەڵگەی ئادەمیزاد، ئەگەرنا لە منداڵدانی سروشت، لە دەرەوەی جیهانی مرۆ، ئەوەی پێی دەگوترێ «داد و بەزەیی» نەگووراوە و نەڕسکاوە: هەر بایی ئەوەی نەسل بەردەوام بێت، ئەو جانەوەرانەی بەچکە بەخێو دەکەن خەریکیان دەبن بۆ چەند ڕۆژێک یان مانگێک [واش دەبێ لە ساڵ پتر] تا دەتوانن بژێو پەیدا بکەن ئیتر دایکەکە لێیان دڕدۆنگ دەبێت. نێرەکتک بەچکەی پشیلە دەخوات ئەگەر دایکەکە نەیپارێزێ. داد و بەزەیی لەگەڵ مرۆ پەیدا بوە. [لە نووسینی پێشووترمدا ئەم لایەنەم ڕوون کردۆتەوە، بەڵام لایەنی «سروشتی بوون» ی هەندێ دیاردە و «فێر بوون» ی هەندێ دیاردەی تر لێرەدا پێویست بوو].

خوێنەر بزانێ بەردەوام بوونی پێکەوە ژیان و هاریکاریی نێوان ئادەمیزاد قەرزداری ئەو هەستە زگماکەی «داد و بەزەیی» ی مرۆیە نەک هەستی چینایەتی کە زۆر بە درەنگەوە ڕسکا، ئەویش لە ڕێی دەرسدانەوە. تۆ بۆ ماوەی چەند دەقیقەیەک بە خوێنی ساردەوە ئەم دێڕانەی ئایندە بخوێنەوە:

دەزانیت بەر لە هەزاران ساڵ کۆمەڵگەی ئادەمیزاد گەییشتە پلەی مامەلە کردن و قازانج و تێشکان بێ ئەوەی، جارێ، هێزێکی شەیتانی لە ئادەمیزادەوە هێندێکان پەت بکات بۆ سوودی هێندێکان. حکومەتیش، جارێ، وەها خەست و خۆڵ نەبووبوو باوەش بۆ دەوڵەمەند بکاتەوە... ڕاستییەکەی لە سەرەتاوە خەڵکەکە بەپێی بەرنامەی «بێبەرنامەیی» خەریکی گوزەران بوو. سوود و زەرەری ئەم و ئەویش ڕێکەوتێکی سادە و ئاسایی بوو کە ئیمکان نییە جۆرێکی دیکە بووبێت. تۆ بڵێ ئەو جۆرە حاڵەتە، ئایا، بەبەریەوە هەبوە بتۆژێتەوە لە زیانی وەلی و سوودی حەلی؟ هێندە فێڵباز بوە پلان دابنێت بۆ نەقڵی خوێنی ئابووریی لە وەلیەوە بۆ حەلی لەو دەمە مەیلەو سەرەتای «کۆمەڵایەتی» ی ئادەمی کە هێشتا دارایی بایی چەوساندنەوە پەیدا نەبووبوو. خۆت ئادەمیزادی ئەو سەردەمە، بەخەیاڵ، بکە سەرپشک لە هەڵبژاردنی یەک لە دوو ڕێگە:

١- پێکەوە ژیان بە ئیحتیمال هەبوونی هەژاری و دەوڵەمەندی.
٢- بڵاوە لێ کردن بە نیازی مەنعی هەژاری و دەوڵەمەندی.

من ئەم وێنەیە دەخوازمەوە لەو سەرەتایانە بۆ بزاوتنی فکری مرۆی ئەمرۆ بەڵکوو بە ئینسافەوە بڕیار دەدات کە پێکەوە ژیان تاکە ڕێگەیەک بوە مرۆ تێڕا بڕوا، ڕێگەکەش بەناچاری و بە حوکمی هەموو واقیعێک سەر دەنێ بە دەوڵەمەندی و هەژاری و مامناوەندییەوە تا ئەگەر پێی ڕازی نیت فەرموو بڵاوەی لێ بکە!

لەبەر تیشکی ئەم لێکدانەوەی وەها بەدیهی بۆت دەردەکەوێ کە هەوڵی چەپی کورد بۆ کپ کردنی هەستی کوردایەتی بە نیازی چەسپاندنی هەستی چینایەتی دژ بە «نەتەوە» کارێک بوە دژ بە سروشتی مرۆ... دژ بە فەرمانی بوون و مان و فراژووتن... دژ بە بڕیاری کۆمەڵایەتی و هاوزمانی و هاوئاواتی و هاومجێزی و هاو «هەموو شتەکی» کە ئەگەر سەری گرتبایە نەتەوە دەخەسی و نەزۆک دەبوو... دەبڕایەوە، چونکە بە حوکمی ژێردەستایەتیی بۆ نەتەوەی باڵادەست و بە فاکوفیکی چینی کرێکار و وەرزێر و یەکبوونی ڕەنجدەران دەماری «کوردایەتی» ی پسۆک دەبوو. مانگەشەویش سەر لە ئێوارەوە دیارە لەوەدا کە جارێ سەرەتای بەندوباوی خەباتی چینایەتی بوو برا چەپەکان «ئێمە گورگین نەتەوەی گورگین» یان دەچڕی... «بلێ کوردم هەتا بتکوژم» یان کردوە ئەلحەمدی نوێژی چینایەتی. سەیریش لەوەدا بوو هەموو ڕابەر و پەندیار و دەرسدەر و مامۆستاکانیان، هی چینی ڕەنجدەری خەباتگێڕ، بریتی بوون لە خوێندەورای بۆرجوازی، هەر مابوو ڕەشوڕووتەکە بازدەن بۆ شوێنی دوکاندارەکان هەتا پرۆلیتاریاش ببێتە خوێنمژ!

چەپی کورد هەر نەتەوایەتیی کوردی ناوزڕاو دەکرد و جنێوی پێ دەدا. لێی نەبیستراوە قسەی سووکی بە عەرەب گوتبێ. هەڵبەت لەمەشدا تاڕادەیەک سیاسەتی سۆڤێتی ڕەچاو دەکرد کە مەبەستی بوو لەگەڵ عەرەب برادەر بێت دژی ڕۆژاوا، بەتایبەتی ئەمەریکا. کوردەکە ئەو حاڵوبارەی نەبوو زلهێزێکی وەکوو رووسیا بیست ئاڵای عەرەب لە نەتەوە یەکگرتوەکان بەگژ خۆیدا بهێنێت بۆ مامەکوردی مێژووبەدەر کە لە گەپی منداڵانیش شرەپەڕۆیەکی شکڵ ئاڵای بەسەر داردەستێکەوە شک نەدەبرد.

بەڕاست، ئەم دیاردەیەش نیگاڕاکێشە، لە سەردەمی بزووتنەوەی چینایەتیی نێوان کورد کە دەزانین پێشتر بەندوباوی میرکوڕان و میرکچان هەبوە بەلاسایی کردنەوە لە دەوڵەتە عەلەمدارەکان. هەڵبەت لە ڕۆژگاری پەرەسەندنی «ئێمە گورگین نەتەوەی گورگین» ناشێ خەیاڵ بچێ بۆ هەڵکردنی شرەپەڕۆی گەپی منداڵان بە ڕەمزی ئاڵای کورد. چەپی کورد ئەو سەرێشەیەی لە کۆڵ دوژمنانی کورد کردبۆوە. ئەمە دەڵێم بە نیازی دەور کردنەوەی واقیعی ڕەجاڵی کورد بەدەست بەشێکی چالاکی کوردەکە خۆی، ئەگەرنا شێتیش دەزانێ پەڕۆپاڵی سەر چاک و پیران و هەڵکردنی شرە ئاڵای گەپ ئامێز سەر بە وەهم و وڕێنەوەش ناگەیەنێ.

دەبێ بزانین فەرق زۆرە لە نێوان کپ بوونی دەنگی نەتەوەیی بە وشاری هێزی بێگانە و نێوان کپ کردنیەوە لەلایەن نەتەوە خۆیەوە. ئەو جۆرە گومڕاییە لە یەک سەرچاوە هەڵدەقوڵێ کە بریتییە لە سڕبوونی هەست بە «شت» کردن ئیتر لە سیاسەت بێ یان لە باوەڕی دینی و دنیایی بێ یان لە

دەستخەڵەتدانەوە بێ، هەمووشیان دڵنیان لەوەدا کە حەق بەلای ئەوانەوەیە جگە لە کەسێکی بە پارە دەلالی بکات، گوێ ناداتە لایەنی بەرتیلدەر چ شیووعی بێت چ پارتی چ ئایینی، ئەوەندەی مەبەستە مزەکەی چەور بێت، خوای دەکرد لە ڕۆژێکدا سێ مزە وەرگرێت لە سێ لایەنی دژ بە یەکتر، دیاریشە ئەگەر بلوێ بابای بۆرجوازی بەپیتترە.

وادەبێ بۆرە فێڵێک لەلایەن حکومەتەوە بە مەبەستی سەرلێشێواندن و تێکهەڵدایی، بۆ گروپێک دادەبڕێت، ئیتر بەپێی پێویست، لەوانەیە ئابڕووچوونی تێدا مەبەست بێت، لەوانەیشە بەرێکەوت سوودی حکومەتی تێدا بێت... ئەگەر برا کۆمیونیستەکان لەبیریان نەکردبێت، عەبدولکەریم قاسم پشتگیریی لێ کردن بە نیازی خستنی ناحەزە سیاسییەکانی، کاتێک ترسی لە ناحەزان نەما [بە حیسابی خۆی] نزیک بیست کەسێکی لێ مەحکوم کردن بە ئیعدام... دوای خۆی ئیعدامەکە تەنفیز کرا. وەی براینە، ئێمەی وەفدی کوردستان لە قاوشێکی سجنی مەرکەزی بەند کرابووین...<٤٩> شیووعیە مەحکوومەکان بە تەنیشت قاوشەکەمانەوە، لەودیوی سجنەکە، حەبس بوون. لە پەنجەرەی بەرزەوە دەنگ و بەنگیان دەهات... جارێکیان بردران بۆ کەرکووک و هاتنەوە، جاری دوەم چوون و نەهاتنەوە. ئەگەر بڵێم بۆیان بە پەرۆش بووم یان نەبووم قسەکەم بەسەر هیچ بنەمایەکەوە بەند نابێ چونکە من بەر لەوەی بە مردنیان وشک هەڵێم پێشتر بۆ هەموو شیووعییەکی کورد تازیەداری عاتیفە بووم کە لە کیس کورد چوون و بوون بە ماڵی غەیر و ناحەزی کورد و کوردستان...!

کزەی پشکۆیەکی بە جەرگەوە بنێیت وەها پەرۆشدار بووم بۆ حسێن بەرزنجی، خاوەن گیانێکی پاک و سەدای ئاسمانی، کە «ئەی ڕەقیب» ی بەدەنگ دەهێنا یان ئەڵڵاوەیسی بەرەو ئاسمان بەرز دەکردەوە، دەیخستمە حاڵی جەزبەی دەروێشایەتی. هیچیشی لە هیچدا نەبوو، تەنها لەبەر کوردبوونی شایەدیی نابەحەقی لێدرا... لە هەست و نەستمدا ئەم جوانەمەرگەی خوێن دۆڕاو لە نوختەی ناوەڕاستی کوردستان، لە بەهەشتی ژێر خاکی کوردستان چەندێکی گزنگی خۆرەتاوی سبەینان تۆقەڵەی پیرەمەگروون نوورانی بکات، شەهید حسێن ڕووی گەشی مەردانە و کوردانەی لە پەرچەمی فرشتە و حۆری دەماڵێت و لە کولانەی نەمرییەوە نیگایەک ڕاماڵی کوردستان دەکات سا بەهەر کوێیەکی کوردستان بکەوێت حەجستانە!! هاوار بەماڵم بۆت حسێنگیان... بۆ خۆت و هەڤاڵانت!

لە بارەی زەرەری نەتەوە بە تاربوونی بەشێک لە ڕۆڵەکانی و دەرچوونیان لە جغزی خەبات بۆ نەتەوە شەرحێکی کورتی ڕوونکەرەوە گەرەکە: بەشێک لەوان تاربوانەی خەبات بێسەواد و نەزان و بێئاگای سیاسەتن تا ئەوەی هەستیان لە ئاست چارەنووسی گەل وەها کول دەبێت هەموو پەرۆشییان ڕووی لە دەستخستنی سوودێک دەبێت پێی بگەشێنەوە. وەرزێری هەرێم نموونەی ئەم دیاردەیەی سڕبوونی «هەست بەخۆ کردن» ـە لەوەدا کە نازانێ داگیرکەرە بێگانەکەی پارچە زەویەکی دەداتێ لەو خاکەی پێی دەڵێن کوردستان هەر بە ماڵی کوردەکە ناموسی لێ کڕیوە، بگرە بەولای نامووسەوە هەستی کەرامەت و مرۆڤایەتیشی، دیسان بە ماڵی کورد، دەور کردۆتەوە بۆ سەر داهاتی تاڵان و وێرانکاری و کوشت و بڕین و هەتک کردن لە جەرگەی کورد و کوردستان.

ئاخنینی مێشکی وەرزێر بە ڕقوکین لەلایەن شیووعییە نەمەییوەکەی کوردەوە دژی چینی ناپرۆلیتاری کورد وەهای هێڕ کردوە و ڕۆشنایی حەقیقەتی لێ شاردۆتەوە داگیرکەرەکە پیاوکوژە ژنەتککردوەکەی قبووڵە بە چاکەخواز هەر چونکە دوو پینە زەویی گلاوی پێ بەخشیوە بە دیار ڕۆژێکەوە [بە هاریکاریی وەرزێرە کوردەکە] نەتەوەی کورد بە وەرزێر و مەرزێر و ناوزێر و دەرزێریەوە بخاتە چاڵێکەوە بە پانایی کوردستان.

شیووعیی کورد ئەگەر واز نەهێنێ لە درێو کردنی هەستی نەتەوایەتی و نەیەتە سەر شەقامی بەرین و بێتەئویلی «چارەنووسی کورد» بە نیازی ڕزگار کردنی کورد لە «نەمان، توانەوە، پوانەوە، ڕەزیل بوون، ئابڕوو چوون، ناموس پایەماڵی» دە جار و سەد جار تاوانبارتر دەبێ لە تاوانی «ڕاوەپێشمەرگە» یەکی دەیکرد بۆ حیسابی ڕەزامەندیی زلهێزی ڕووسیا کە لایەنگری بەرەی ڕاوەپێشمەرگە بوو چونکە کورد ئێستا [١٤-٢-١٩٩٧] تەنگەتاوتر و هەڕەشەلێکراوتر و ڕووەو ئاکامی مرۆ تۆقێنترە لەچاو سەردەمێکی شیووعییەکە فیکەی سمێڵی دەهات لە ڕاوەپێشمەرگە...

بەو پێیە چینی وەرزێری سڕ نیشانەی «-» و «+» ی پێوە نییە لە ڕاستە حیسابی خۆیدا. واتە نیشانەکەی بریتییە لە «هیچ» هەتا لە لاوە خێرومەندێک نیشانەیەکی لە تەوێڵی چەسپ دەکات ئیتر خواوڕاستان... ! وەک ڕێویەکەی ناو چیرۆک: کە هەڵیانداشتبوو، دوژمنەکەی دەیگوت: ئەڵڵای حەق لە جێی ڕەق. ڕێویش دەیگوت: ئەڵڵای ورمان لە جێی نەرمان... من دەڵێم: ئۆباڵ بە ملی تیژکەرەوەی هەرای چینایەتی...

بەشێکی دیکە لە تاربوان ئەوانەن خەریکی ماڵ پێکەوەنان و پارە داکردنن. هەرچەند کەسبەکە گلاوە بەلام بە ملەوەیە و شەقڵی زوربەی کۆمەڵگەکانی ئادەمیزادە، بە تێبینی کردن لە دەوری «ژیار» کە لە جغزی ئالووێری عادەتیی ناو کووچە و بازاڕدا ساختەکاری بەرتەسک دەبێت و، ئاغڵەب، ساختمانی دادگە و پۆلیس بەلای حورمەتی یاسادا دەشکێنەوە تا ئەوەی زێدە تەماعی هەلپەرستان کە دابین نابێ لە ئاستەنگی دادگە و ئازادیی ڕەخنە و ناڕەزایی و زڕاندنی ناوی بەدکار و بەرتیلدەر و بەرتیلخۆر، پێداویستیی هانابردن بۆ بەر کاری ناڕەوا لە چەندین سووچ و قوژبنی جیهاندا چەتەی شارستانەتیی وەک مافیای داڵدە داوە کە بە پارە بەرژەوەندی ناجایەز بۆ ئەم و ئەو ڕەپێش دەخەن، بەلام نابێ لەبیر بکەین کە کاری ئەو چەتانە هەرچەند بەدە دیسانەوە بە حوکمی دەوروبەری پێشکەوتوو، بەڵکوو لە نوختەنەزەری سوودی چەتەکانەوە، هەتا بلوێ بە ئەرکی کەم و کەم ئازار کارە ناڕەوایەکە بە ئەنجام دەگەیەنن، واتە بێ کوشتن بێت ئاسوودەتر دەبن... یەک کوژراو ناکەن بە دوو کوژراو مادەم بەرژەوەند داوای نەکردبێ، کەچی لەم جیهانە سەروبنەی سێیەم و بیستەمدا، سەرۆک دەوڵەت هەن ئاشقە کوشتن ئەویش لەبەر چەند هۆیەک:

١- هۆیەکی سەلبییە کە خەڵکەکە خاوەن ئیرادە نییە، دەنا لە ترسی نۆرە گەییشتن بە خۆی توورە دەبوو لە کوشتنی بێسەبەب.

٢- سەرۆک دەوڵەت، لە زۆر حاڵەتدا، نەخۆشییەکی سەر بە دەروونەوە [وەک سادیزم، میگالۆمانیا...] بەرەو خوێنڕێژییەوەی دەبات. نەخۆشیش نەبێ گەلێک جار، کێبەرکێ لە وڵاتی دواکەوتووی قالوبەلایێ

هێندە درڕ و بێسنوورە لەسەر ناز و نیعمەتی سەرۆکایەتی، بە ئاسایی و بێ هەناسەسواری لە سەرۆکەوە بەندی کردن و، بە دوا ئەودا کە بەند کاریگەر نەبوو، کوشتن هێندەی ئاوی دەستنوێژ حەلال، بەڵکوو ناچاری دەبێت.

٣- بە نیازی مسۆگەر کردنی بەردەوام بوون لە سەرۆکایەتی، پەندە مەشوورەکەی «مردوو قسە ناکات» لە مێشکی سەرۆک بەدەنگ دێت ئیتر بە غافڵکوژی [اغتیال] بێت یان بە تۆمەت هەڵبەستن بێت هەمچەشمەکەی خۆی لەناو دەبات. هەڵبەت ئەو نیازە هەر لە جیهانی بێسەروبەردا دەتوانێ خۆ سەپێن بێت.

٤- دەشێ تەما وەبەرنانی گەییشتن بە سەرۆکایەتی و بە یاریدەی ئەو تەمابەخشە زلهێزە، سەرلەبەری ڕژێمی دەسەڵاتداری وڵاتێکی دواکەوتوو هەرەس بهێنێ و هەرەسیشی هێناوە، نەک تەنها جارێک و بارێک بەڵکوو لە چەندین وڵاتدا و، چەند جارێک لە یەک وڵاتدا.

کاسبکاری بازاڕ و جادە و شەقامەکان، بەزۆری و بەپێی هەڵسووڕاندنی کاروباری گوزەرانی ڕۆژانە کە ئەگەر لە گەڕ بکەوێت کۆمەڵ شەختە دەکات، ڕەنگە بە دەست خۆی نەبێت کە هەڵگری ئەرکێکی بەشەرەفە. لە سەردەمی نوێدا جیهانی دواکەوتووش بە وشاری ژیاری تازەبابەت [ئەگەر شەڕ و هەڵڵا نەبێ] ڕەنگێکی ئاماڵ مزاشی بە خۆیەوە گرتوە بەوەدا کە سنوور لە نێوان ئیشی ئازاد و وەزیفەی حکومەت لە چەندین مەیدانی سەر بە پیشەسازی و خەڵک پێکتر بەستنەوەدا هەڵستاوە وەک کە فیتەری جاددە لەگەڵ مەئمووری لێزانی کارەبا وەیا گەڕۆک وەیا تراکتۆر... یەک جۆرن، لەوەشدا حکومەت بە لای جادە و بازاڕدا هاتوە کە لە کۆنەوە پیاوی میری «حکومەتی» بەزۆری، قەمچی وەشێن و خۆسەپێن بوە بەسەر خەڵقدا. لە هەموو مێژووی کۆمەڵگەی سەقامگیری ژیاری چینی «ناوەند» بەلای لەنگەر ڕاگرتنی هێمنایی و تەبایی و ئاسایشدا بۆتەوە ئەویش لەبەر دوو هۆی تێکبەستراوەوە:

١- بەرژەوەندی ناوەند هەمیشە لە خۆشیدا گەشەی کردوە و لە شێواویدا نسکۆی هێناوە، نەک لەبەر ترسنۆکیی سروشتکرد بەڵکوو لەبەر دژوەستانی کەسبەکەی بەرانبەر دزی و دڕی و ڕێگری و ستەم و بێنەزمی. تۆ بڵێ تاجرێکی قافڵە بنێرێ لە کرماشانەوە بۆ کەرکووک چ بێئۆقرەییەک دەیگرێ تا لە دەست جەردە و مەئمووری چڵێس و ئاغای خۆسەپێن خۆی و کوتاڵەکەی سەلامەت دەردەچن؟ کە ئاژاوە پەیدا دەبێت بەرەی ناوەڕاست پتر سەغڵەت دەبێ لە چینی سەروو و لە چینی خواروو چونکە کەسبەکەی بە هۆی گەشت و هاتوچۆی شاران و ئاڵوێری کوتاڵ و کالای هەمەجۆر مومکینە بەردەوام بێت، کە ڕێگای قافڵەی تیجارەت بەسترا بەر لە هەموان خاوەن قافڵە و دوکانداری «چاو لە قافڵە» ی شارستان وەک بەزاز و ئاسنگەر و سنعەتکار و دوکانداری کڕین و فرۆشتن تا دەگاتە کاروانچی و چەرچی پەکیان دەکەوێ. هەژارەکە درەنگتر تینی دەگاتێ چونکە سەرمایەی نییە لە ئاژاوەدا نەزۆک بێت. لە نموونەدا دەڵێم، کە دەوڵەمەند ماڵی دزرا گەلێک شتی لێ کەم دەبێتەوە تا ئەوەی ژنەکە و کیژەکە و خوشکەکەی خشڵیان نامێنێ پێوەی بچنە سەردانی ئاشنایان. کە هەژار ماڵی دزرا بەزەحمەت پێوەی دیار دەبێت لەچاو دەوڵەمەند... فایەق بێکەس لەسەر دەروازەی دەرەوەی ماڵەکەی ئیعلانێکی چەسپ کردبوو تێیدا نووسیبووی: «بۆ دز! مەیە ماڵەکەم خەجاڵەت دەبم»...

٢- ئۆگر گرتن بە هێمنی و ئاسایش و حەسانەوە وزەی تەحەمول و خۆ گرتن لە ناڕاحەتی و هەڕەشەی زەدەبوون پسۆک دەکات. بە قیاس دەڵێم ئاغای عەشیرەت کەمتر سەغڵەت دەبێ بە شەڕ و گێچەڵ لەچاو ئاغای شارستان کەوا خەریکە بچێتە ڕیزی مەئمووری حکومەت لەلایەن ئۆگر گرتنەوە بە ئاسوودەیی و تەنبەڵی. دەورانێک خاوەن قۆناغی شار سەغڵەت دەبوو بە نەبزووتنی سەعاتەهای شەووڕۆژان لە دیوەخانەکەی نەکا بڵێن تەبیات ژنانەیە. لە تەجرەبەی خۆم، وەها بوە لە هەشتی بەیانی هەتا نۆی شەو بە مێوانەوە خەریک بووم بێ ئەوەی لە ژوورەوە دەربچم... ئاغا هەبوە لە سبەینەوە بەسەر چۆکەوە دانیشتوە تا نوێژی نیوەڕۆ بێ ئەوەی جووڵە بکات...

پێی ناوی بڵێم، لەخۆوە دیارە، کەسانێکی چەک هەڵدەگرن بۆ دوژمن، دژی میللەتەکەیان، وەک کە بابای فلەستینی چەک هەڵگرێت بۆ ئیسرائیل، ئا ئەو کەسانە ئەگەر هەزار بن بایی چوار هەزار و پێنج هەزار کەس لە میللەتەکەیان داشکاندوە چونکە بە عادەت ئەوەی چەک هەڵدەگرێ خێزاندارە، خێزانیش بە حیسابی نێوەڕاستی شتان پێنج کەسێک دەبن. ئەمە لەلایەن تێشکانی ژمارەییەوە، لەلایەنێکی گرنگتری سەر بە وزەی نەتەوایەتییەوە هەر تاکێکی کورد یا عەرەب چەک هەڵگرێ بۆ دوژمن کاری ٤-٥ چەکهەڵگری نەتەوە دوژمنەکە دەکات چونکە بە شارەزایی و بە ڕقوکینێکی لە عادەت بەدەر دەکەوێتە گیانی میللەتەکەی. ئەو دەمەی کەرامەتی شار و دێیەکەی خۆی پێشێل دەکات هەستێکی حەرامزادانەی ئارامیی لە خۆیدا دەدۆزێتەوە بایی تۆڵەسەندنەوە بکات لە ناو و ناتۆرەی خیانەتەکەی وەپاڵ درابێت.

لە نموونەدا دەڵێم ئافرەتی سۆزانی حەز لە چارەی ئافرەتی ڕووسوور ناکات، تەنانەت کەسێکی چیهرەی گەش و گۆڵی پێوە نەبێت نایەوێ لەتەک مرۆی قۆز و قەشەنگ ڕاوەستێت یان وێنەی لەگەڵدا بگرێت: لە شەڕی یەکەمی جیهانی گەنج [پیاو بە تێکڕایی] ڕەشبگیر کرابوون بە سەربازی، ژمارەیان دەگمەن بووبوو. لە گوندی پێبازۆک، «لطیف» ناوێکی کوێر مابۆوە، لەبەر بێپیاوی نازگیراو بوو لای ئافرەتان. لەتیف بە زمانە مەیلەو پسەکەیەوە کە دەنگی «ر» ی بە «غ» دەردەبڕی دەیگوت «خوایە وەهای غاگغی» واتە وەهای ڕاگری! دواتر ئەم لەتیفە بوە مام لەتیف و بێچاو نیزاعی نێوان زەویەکانی هەڵدەبڕییەوە کە دەیزانی سنووری هەموو زەویەکانی دێ چۆناو چۆنین... منیش یەکێک بووم لەوانەی حەزیان بە هاومەجلیسی مام لەتیف دەکرد!

خوێنەر ببەخشێت لەو تێوەریخانەی ناوەناوە بە نیازی شل کردنەوەی ڕەقی و سەختی بابەتی نووسینەکە، بە قاچاغیش بێ، زەردەخەنەیەک بخاتە سەر لێوان.

مەئمووری حکومەت تاقمێکن، لەگەڵ خواروژووریی نێوان سەرۆک دەوڵەت و گەسکلێدەری کۆڵانە، بە هەموو عەیب و عاریانەوە، لە نوختەنەزەری سەقامگیربوونی «کۆمەڵایەتی» و بەردەوامیی پێکەوە ژیان، وەک ئەو دارەن کە لاولاوە و ڕوەکی وەک ئەوی تێدەئاڵێت تا ئەگەر دارەکە لار بۆوە ڕوەکەکە لە ژێر پێیان تێدەچێ. بەو مانایە کە «کۆمەڵ» پەڕاگەندەی چۆڵوچیا دەبێت و دەگەڕێتەوە بۆ ژیانی سافیلکەی ئەشکەفت و دارستان. جا ئەگەر خەیاڵ بۆ ئەوە بڕوات کە دەشێ ئەهلی شار یان لادێ بێ حکومەت بتوانن ژیان بەسەر ببەن، پێویستە شتێک پتر درێژە بەو ڕستەیە بدەن و بڵێن خەڵکەکە لەناو خۆیدا بەپێی پێویست کەسانێک هەڵبژێرن بۆ سەروبەری کاردروستایی ژیانی بێحکومەت. ئەم ڕستەیە دەرگەیە

بۆ ئەوەی لە ماوەدا جارێکی دیکە حکومەت پەیدابێتەوە. هەرچی لادێیە لە کۆنەوە بێ حکومەت بوە بەڵام مەحکومی حکومەتی شار بوە.

تاقمی خوێندەوار و شارەزای زانست و لکەکانی فرەلایەنی ڕۆشنبیری لە پێنج هەزار ساڵەوە هەڵگری ئەمانەتی ئەو داد و نەریت و چاکەخوازی و خراپەنەویستیی کۆمەلایەتی بوە کە بێ ئەو ئەمانەتە پێکەوە هەڵکردن لە شار و لە دێ مومکین نەبوە. تۆ، من، یەکێکی تر ناتوانێ بە درێژایی ڕۆژگار ئیشک بکێشێ لە ماڵەکەی نەکا، شەوێ، دراوسێکەی گەسکی لێ بدات. بەڵێ، خوێندەوارییی یەک بابەت نییە، بە درێژایی ڕۆژگار شەڕە دەندووک و لێک سریواندن و تاوانبار کردن لە نێوان ڕۆشنبیرانی خاوەن بیروباوەڕی جودادا بەرپا بوە، گەلێک جارانیش ڕووداوی بە سفتوسۆ و خوێنینی لێ پەیدا بوە بەڵام لەچاو هەرای نێوان ئاپۆرەی خەڵک گەلێک بێ پۆز خۆی دەنوێنێ... بەزۆری ئەو جۆرە لێک سریواندن و گاز لێکتر گرتنە لە بنەمای باوەڕی ئایینییەوە سەری هەڵداوە چونکە ئایین دوو جۆرە تەئویل ناسەلمێنێ بەتایبەتی ئایینێکی فکرەی بەهەشت و جەهەندەمی لە دواوە بێت. فەرقێکیش نییە لە نێوان خیلافی دوو ئایین لەگەڵ خیلافی دوو مەزهەب چونکە مەزهەبەکە خۆی بە نوێنەری ئایینەکە دادەنێت.

لەم دەور کردنەوەی هەرەمی کۆمەڵ دەگەین بەو ئەنجامە کە بەشێکیان پێویست و بنەڕەتین وەک وەرزێر، کرێکار دوکاندار، کاروانچی، توجار، حکومەت، خوێندەوار و [لە دەورانی عەشیرەتی] سەرۆک عەشیرەت بە خۆی و دەستەودایەرەیەوە... بەشێکیان وەکوو نەخۆشی و دوومەڵ لە کۆمەڵ شین دەبن‹٥٠›. ئەگەر لە ئیمکاندا بوایە بنەبڕ کردنیان زێدە سوودبەخش دەبوو بەڵام بێگومان سەرلەنوێ وەکوو دوومەڵان لە درزی تەختی «کۆمەڵ» دەهاتنەوە دەرێ.

ئنجا ئەگەر بە دڵێکی ئارام و هۆشێکی حەسایەوە سەیری پانۆرامای مێژوو [= کۆمەلایەتی] بکەین زۆر بە ئاسانی دەتوانین بڕیار لەسەر هێندێ بدەین کە پانۆراماکە کاری شەیتان و جنۆکە و پیاوخراپان نییە بەڵکوو بە فەرمانی ناچاری و حەتمیی «کۆمەلایەتی» ئەوە بوە کە هەبوە. چ دەمارکشتیی لزوم نییە کە دەبینین ئاپۆرەی خەڵک نەیتوانیوە حکومەتی دادپەروەر بڕەخسێنێ یاخود ئاپۆرە خۆی ببێتە حکومەت. چی لە مێژووی کۆن ڕووی داوە بێ مەنهەج بوە و ناچاری بڕیاری ڕوودانی داوە. کە وەرزێر و ڕەنجدەر لە ژێرووی کۆمەڵ بوون نە خۆیان ئەو شوێنەیان هەڵبژاردوە نە چ لایەنێکیش هەڵیداشتوون بۆ ئەو نزماییە.

ئەگەر ئاپۆرەی ڕەنجدەر لە دەستی هاتبایە دەسەلات بگرێتە دەست بێگومان خۆی دەکردە خاوەن حوکم بەڵام نەدەشیا و موستەحیل بوو بەر لە سێ هەزار ساڵ سەدی نەوەدی خەڵک حوکمڕان بێت، چەند سەیرە تەنها دەیەکی خەڵک خزمەتی سەدی نەوەدی کۆمەڵ بکات و بشبێتە لەشکری شەڕکەر و پاسەوانی شەوانە و خەلە و خەرمان هەڵگرێت و بزن و مەڕ و ماڵات و ولَسات بلەوەڕێنێ و... و... هتد کە هەمووی هەر خەیاڵاتە... کە ڕەنجدەر نەیتوانی بەو مافەی بگات کە لەم ڕۆژگارەدا بەرەی چەپ بۆ ئەوسای ڕەوا دەبینێت، دیارە لە ئیمکاندا نەبوە دەنا ڕەنجدەرێکی لە جیاتی ڕۆژانەی یەک درهەم بتوانێ دوو درهەم وەربگرێ چ ئەفسوونەک چاوی نابینا دەکات و دەستی دەبەستێت؟ دەزانین بارەها و جارەها

ڕەنجدەر بێمزە سوخرەی پێ کراوە و نەشیتوانیوە سەرپێچی بکات ئیتر لە کوێوە دەسەڵاتی ناچار کردنی سوخرەچی پەیدا بکات کە نرخی ڕۆژانەی زیاتر بسەلمێنێت.

ئێمە دەبینین لەم ڕۆژگارەدا ژمارەی کۆمەڵگەی دواکەوتوو کە چەندین جار لەهی پێشکەوتوو پترە، ڕەنجدەرەکانی ناتوانن مافی ڕەوای خۆیان بسەپێنن بەسەر خاوەن بەرژەوەنددا ئیتر چۆناوچۆنی بەر لە دوو سێ هەزار ساڵ دەیتوانی خەیاڵ بکات و خەون ببینێت بە زیادیی کرێ؟ من لەو باوەڕەدام کە کۆمەڵگەی مرۆ بەر لە هەزاران ساڵ تاکە ڕێگەیەکی لەپێش بوە کە لە واقیعدا تێیرا ڕۆییشتوە و تاڕادەیەک وەک جانەوەری دەشتودەر کە بە حوکمی غەریزە یەک جۆرە ڕەفتار و کرداری لێ بەدەر دەداتەوە، ئەویش، واتە مرۆکە، لە واقیعی بەردەست و بەرهەستدا ڕۆژگاری بەسەر بردوە لەگەڵ تێبینیی ئەو ئیمکانەی کە مرۆ بە هۆی هەستی هۆشیەوە پەلەی زێدە لوقمە بکات ئیتر بە فێڵ بێ یان بە ئیقناع کردن یان بە دزین و پەنادان و شاردنەوە [ستاندنی بە زۆرەملێ نایەتە بەر ئەم حیسابە بەڵکوو تێکەڵ بە حیسابی جانەوەر دەبێتەوە].

هەڵبەت تاکەکانی کۆمەڵ لەلایەن هێز و زیرەکی و لێهاتوویییەوە چەندین پلەی خواروژووریان بوە کە ئەگەر لە ڕۆژگاری ئەشکەفت و دارستان قسە بکەین زێدە هێز و زێدە هۆشەکە بە قازانجی هەموویان دەبوو. دواتر کە «کۆمەڵایەتی» دەورانی مێژوو پەیدا بوو تاکی لێهاتووی بە لەش و هۆش توانیوەتی چاکتر بژیت لە تاکێکی عادەتی، مەبەسیش لە «تاک» خێزانی تاکەکەسە. لە دەورانی زووتر ژەناشۆیی تێکەڵ هەبوە کە «پیاو» مێرد و «ژن» یش ژن بوە بۆ هەموان سەرلەبەر. دواتر ژەناشۆیی «یەک پشت» تێکەڵ بوە و کۆمەڵگە دایکی خۆی ناسیوە و باوکی کەس نەناسراوە. گەورەییش بۆ دایک بوە. باوک مەعلووم نییە. چەندێکی شەیدای خەباتی چینایەتی بیەوێ لەو دەورانەدا خوێنمژ جوداکاتەوە لە خوێنمژراو دەستی بە هیچ ڕاناگات. هەروەهاش لە سەرەتای پەیدا بوونی «چین» ـەوە هەتا سەردەمی ڕێنێسانس حاڵوبار هەر ئەوە دەبوو کە هەبوو چونکە هیچ ئیمکانێک نەبوە جۆرێکی دیکە بێت. بەڵێ دەشیا «سەرۆکی دەوڵەت» لە بەدایەتی خوار و ژووریان هەبێت، بەوەشدا خەڵقەکە هەستی حەسانەوەیەک بکات لە سەردەمی سەرۆکی مەیلەو دادپەروەر. فەرقەکەش کەم نییە لە چاکەوە بۆ بەد. بەڵام بنەماکانی کۆمەڵایەتی دەمایەوە بە دەقی خۆی چونکە سەرجوملەی دیاردەکانی ماددی و مەعنەوی کاریگەر لە کۆمەڵایەتیدا دەبێ بگۆڕدرێت ئنجا زوڵم لێکراو و ئومێدی داد و بەزەیی لە دەسەڵاتدار ببینێت... چاکتر ئەوەیە بڵێم هەر وەک گۆڕانی زستان بە بەهار لە پڕ ڕوونادات کۆمەڵایەتیش نە کوتوپڕ دەگۆڕدرێت نە هاتنی تاکە سەرۆکی چاک دەیگۆڕێت، فەرقێکیش دەمێنێ لە نێوان داهاتنی بەهار و ڕوودانی گۆڕانی کۆمەڵایەتی بەوەدا کە بەهار سەرلەبەری وڵات دەگرێتەوە هەرچی کۆمەڵایەتییە دەشێ، لەبەر زۆر هۆی جودا، تێکرا بەهاریان لێ دانەیەت تا ئەوەی دوور مەبینە وڵاتێک بگاتە هاوین و دراوسێکەی جارێ لە نێوان زستان و بەهاردا بێت.

هەڵبەت نابێ خوێنەر لێم داوا بکات بەبەر ئەم بابەتەوە بنیشم و هەموو لایەنێکی دەور بکەمەوە وەک ئەوەی کە دەورانێک بۆ وڵاتی «س» بە هێمنی تێپەڕێت، بۆ «ش» ئاژاوە و شەڕ بێت... مەڵبەندی «ک» لافاو ڕاماڵی بدات و «ن» نەرمەبارانی لەبار بۆ کێڵگەی لێ ببارێت... کلۆ... نەخۆشی... قاتوقڕی... نائەمینی دووچاری شوێنێک بێت و شوێنێکی دیکە سەلامەت دەرچێت... لەگەڵ ئەم ئیحتیمالانەش کە لە دەمی

رووداندا قورسایی خۆیان دەنوێنن دیسانەوە حاڵوباری گشتی لە ماوەی مناسبدا دەچێتەوە پلەی جارانی و دەکەوێتە بەر تاوی کاریگەرە بنەڕەتیەکانی...

لە سەردەمی زۆر کۆن ڕۆشنبیری و گیانی زانستی بە شەرمەوە دەوری بەرەوپێش چوونی دیتوە: وڵاتی یۆنان [اغریق] بەر لە ناوەڕاستی هەزارەی پێش ز. لە ئاستێکی بەرزی بیرکردنەوە و زانستدا بوو کە لە وڵاتی تردا نەدیتراوە، هەر لە یۆنانیشەوە فەلسەفە و زانست پەڕیوە بۆ ئەوبەری دەریای سپی ناوەڕاست هەرچەند پێشتر لە ڕۆژهەڵاتی دەریای سپییەوە ئەلفوبێی فینیقی و ژمارەی حیساب بۆ یۆنان ڕۆییشت. ڕاستییەکەی زانست و فەلسەفەی یۆنان، لە ئاکامدا، دەورێکی زلی هەبوو لە ڕێنێسانس... پێشتریش پرشنگی بۆ بەغدا و قەڵەمڕەوی عەبباسییان و لەوێشەوە بۆ ئیسپانیای ژێر فەرمانی ئەمەویەکان ڕۆییبوو... ئنجا ئەگەر پوختەیەکی ئەم درێژەیەی چاک و بەدی تاک و تیرێژ و چینی کۆمەڵایەتیی کۆنینە بژمێرین و لە سەرەوە بۆ بەرەوە بێین پێش هەموان دەگەینە حکومەت و سەرۆکایەتییەکەی [دەمی بێحکومەتی هەڵدەبوێرین]. ڕەنگە لە نزیکی شەش هەزارساڵەوە حکومەت ڕەخسا بێ، وەک بشزانین سۆمەری جنووبی عیراق و دانیشتووانی میسری فیرعەونی نوێنەری ئەو تەمەنە درێژەن. لەگەڵ ئەمەشدا دەبێ ئیحتیمالی دۆزینەوەی حکومەتی کۆنتر ڕەچاو بکەین هەرچەند وێنە و پانۆرامای شارستانەتی لەو ئاستەدا دەمێنێ کە لە مێشکاندا دەقی بەستوە.

بوونی حکومەت توێژێکی ئەریستۆکرات بە دەوری خۆیەوە هەڵدەنێ کە تۆقەڵەی کۆمەڵ پێک دەهێنێ. ئەم توێژە بەر لە هەموو توێژێک، بەپێی گۆڕانی چەقی «دەسەڵات» لە ئاکامی زیادبوونی دەوری ئابووری لە هەڵسووڕاندنی چەرخ و دۆڵابی گوزەران و حوکم لە ئەریستۆکراتەوە بۆ «پارە» و «سنعەت» دەتوێتەوە، واتە پەک کەوتە دەبێت... ئایین بەدەم هەڵسوکەوتێکی چاوەڕوان دەکرێ لە کۆمەڵایەتیدا ڕوو دەدات و بەپێی حاڵوبارێکی لەبار و نالەبار بۆ ئایین لە وڵاتێکەوە بۆ وڵاتێک دەشێ دەسەڵات پەیدا بکات و لێشی کەم بێتەوە. لە زەردەشتایەتی و مەسیحیەت ئەم دەسەڵات و نشوستەکی دیتراوە، وا خەریکە لە ئیسلامیشدا ئایین بەو دەورەدا تێپەڕێت، بەڵام مەیدان چۆڵ نییە لەبەر هەنگاوی و تاڕادەیەکیش، وەک دیاردەیەکی کاتەکی و بەپێی داخوازیی سیاسەتی جیهانی سەر بە ئابوورییەوە، دەشێ گەشە بکات.

دیاردەی «ئێل، عەشیرەت» بەپێی سست بوونی «خۆ بەستنەوە بە شکۆ» ی دەسەڵاتی عەشیرەت لە ئاکامی پەرەسەندن و چەسپانی حکومەت و تەنینەوەی تەکنیک و زانست، وا لە گیانەلاوەدایە، لە وڵاتی پێشکەوتوو دێرزەمانێکە عەشرەتایەتی بەسەرچوە. لە حاڵی ئێستاکەدا، بە دەوری حکومەتەوە کە زۆری ماوە بۆ ئەو ڕۆژەی دەوری بەسەر دەچێت، کۆمەڵگەیەکی سەر بە ئابووری و تاقمەی زانست و تەکنیک نوێنەری دەسەڵاتی سەردەمن. جارێ ئابووری لە پێشترە بەڵام دواڕۆژ هی زانستە، بە تێبینیی ئەو ڕاستییە کە زانست، ژیار قەمچی ناوەشێنێ، چرا بە دەستەوە دەگرێت. ڕۆژێک دێت زانست دەبێتە دایانی شیردەری بێشکەی کۆمەڵایەتی و پارێزگاری مەلۆتکە... چینی ناوەند، کە بەڕاستی لزوم نەماوە بە دانانی سنووری جوداکەرەوە بە دەورییەوە، وەک بڵێی دوو دوژمن لێکتر دوورەشەڕ دەکەیت، لەم ڕۆژەدا کاکڵی بەرچاوەی کۆمەڵە. هەر ئەویشە دەزێتەوە بە زانست و تەکنیک و ئابووری... بە درێژایی مێژووش سەرچاوەی ژیار و پێشکەوتن و پێوەندیی نێوان گەلانی جیهان بوە. کەسانێکی دەنگ بەرز

دەکەنەوە بە مەرگی بۆرژوازی، ئەگەر دۆعاکەیان قبووڵ بوایە دەگەڕاینەوە لای بەهەشتی ئەشکەفت و دارستان کە بەپێی دەروونی ئەو خاوەن دوعایانە «چەوساندنەوە» نەدەما... هەڵبەت فرۆک و پاسکیلیش نەدەما... ئیتر تێر بە دڵ و پڕ بە دەم و لەگەڵ فیکەی سمێڵ دەمانچڕی: دانیشتن چەند خۆشە بەرانبەر چاوی لەیلایێ!

حیکایەتی زێدە بە سفتوسۆی گەلە ژێردەستەکان و دواکەوتوەکان، کە خۆت و خۆم پێوەی دەناڵێن، لەککەیەکی ڕەشە بە تەوێڵی سەدەی بیستەم و بە ژێر پێی سەدەی بیستویەکەمەوە... کە جارێ ماویەتی لە پزدانی ڕۆژگار بەربێتەوە. لە توێژی ئەو حیکایەتەدا ستەمێکی بەسەر ئافرەتەوەیە بێبنەماترە لە ستەمی بێگانە چونکە ئافرەت کەرتێکی دووکەرتیی ئادەمیزادە... تەواوکەری پیاوە... ئافرێنەری مرۆڤایەتییە. لێرەشدا خواروژووری ئەو ستەمە لە گەلێکەوە بۆ گەلێک فەرقی هەیە. لە پلەی یەکەمدا گیانی بە خۆ نازین و خۆ لەسەر حەق زانین بە ئەستۆی ئافرەتەکەوەیە، ناشێ من و تۆ شەڕی پێ بفرۆشین لە پێناو گەیشتنی بە تەواوی مافەکانی، بەڵام واوەی شەڕ پێ فرۆشتن لە دوو سووچەوە دەتوانین کارەکەی بۆ هەموار بکەین:

١- بەدڵ حورمەتی ئافرەت بگرین.

٢- هێندەی پیاو بە خاوەن ماڵی بزانین لە هەموو سەروبەرێکی ژیانی ناوماڵ و نێو وڵات.

ئەم لایەنەی ڕێز گرتنی ئافرەت لە هۆش و گۆشی مندا دەستپێنی باوکمە کە یەکەم پیاو بوو لە کوردستان و عەرەبستان کیژی خۆی بخاتە بەر خوێندن لە قوتابخانەی کوڕاندا. من ساڵێک دوای خوشکە گەورەکەم بوومە قوتابی. ئەو لە ساڵخوێندنی ١٩٢٥-١٩٢٦ ـەوە دەستی کرد بە خوێندن. چینی هەژار بە سواڵکەر و وەرزێر و شوان و گاوان و سەپانییەوە، بە کرێکار و پاسەوان و زبڵڕێژییەوە هەمووی یەک قوماشە. بەعادەت سواڵکەر شارنشینە چونکە سەدەقەدەر لە لادێ چنگ ناکەوێ لە بوونی دەرفەتی گوزەرانە بێنازەکەی لادێ کەوا غەیری نەساغ و پەککەوتە هەموو خەڵکەکە تێیدا هاوپایەن. برا شیووعی نابێ لەم قسەیەم تورە بێ بە نامەی یەکسان کردنی سواڵکەر و وەرزێر لە قسەکەمدا کە سواڵکەر خۆی تەقاعود کردبێت لە بەرهەڵستیی کردنی چەوساندنەوە و خوێنمشتن. بە زاهیر سواڵکەر دەبێتە خوێنمژی خێرومەند کە فلس و دوو فلس، بێئەرک، لەویان دەچێتە باخەڵی ئەمیان. ئەمما من دڵدەرەوەی شیووعیم بە پەندێکی بێمەسرەف: سواڵکەر شۆڕشگێڕی ڕاستەقینەیە کە وا بێ عەرەقە ڕشتن چەند فلسێک لە داهاتی پارەداری خوێنمژ کەم دەکاتەوە.

ڕەنجدەر لە هەزاران ساڵەوە خەریکی کولەمەرگییە، چ چاریشی نییە بۆ ڕزگاربوون لە نەداری و هەژاری جگە لەوەی کۆمەڵایەتی پێش بکەوێ بە زانست و دیمۆکراسی و ئابووریی تەسەل و لە ڕێی دادی کۆمەڵایەتییەوە ژیانێکی شیاو بە مرۆ ڕابوێرێت. نەک بە زەبری کوتەک و کوشتن و برینەوە خۆی تێر و تەسەڵ بکات. چونکە دە جاران بە تەجرەبە ساغ بۆتەوە، شڕی و دڕی بەبەریەوە نییە تێری و ئاسوودەیی برەخسێنێت، مەگەر بۆ توێژاڵی سەرەوەی دەسەڵاتدار. زانست و تەکنیک، کە کالای چینی پێگەیشتوو و تێگەیشتووی کۆمەڵە، تەنها زانست و تەکنیک فریای ڕەنجدەر دەکەوێت نەک شۆڕشی دەمی برسییەتی

که له پێشەوە تێرییەکی درۆزنی کاتەکی دروست دەکات و دواتر برسییەتیەکی قورستر لە هی پێشوو دەتەنێتەوە...

بەهەمەحاڵ، لەم سەردەمەدا کە جیهانی سێیەم خەریکە بەلادا بێت، و بەلاشدا هاتوە، لەبەر بێنانی و بێپۆشاک و بێدەرامەدی ملیارەها ڕەشوڕووت، زێدە سەرباری خەباتی ئازادی و ڕزگاربوون لە ستەمی داگیرکەر ئەرکی پشتشکێنی داوەتە پاڵ ئەسڵە دەردە مێژووییەکەی. بەڵام دەبێ بزانین دەردێکی نەزاو لە پزدانی دواڕۆژی لە سەرەتاتکەدایە ئاخۆ کەی جیهانە کۆست کەوتوەکە بە مافی ئازادیی خۆی دەگات و لە داگیرکەر ڕزگار دەبێت. بەخێر و سلامەت، کە ئەو ڕۆژە پیرۆزە بەیانی دا ئنجا گەشتێکی هێندەی حەفت گەشتەکەی سەندبادی لە پێشدایە بۆ قوتار بوون لە دەست زوڵمی بێ سامان و ئامانی ئەو ڕۆڵانەی دەبن بە دەسەلاتداری حکومەتی چونکە خەباتگێرێکی لە حاڵی بێحکومەتی و لە دەمی هەوڵی ڕزگار کردنی میللەتەکەی ئەو تەپڵی تۆپانەیەی پێ دەکات ئاخۆ کە بێگانەی لەکۆڵ بۆوە چ نەوعە زەهراوێک بە خەڵکوخواکەی نەتەوەی خۆی دەنۆشێت؟ ئەمە دەڵێم بەنیازی کراندنی ژەنگی بێئاگایی لە هۆش و گۆشی کەسێکی ئەم نووسینە بخوێنێتەوە نەکا سبەی ڕۆژ، ڕۆژی گەییشتنە ئاواتی ئازادی، خەیاڵە خۆشکەڵەکانی هەرەس بهێنن. چاکتر بۆ ئاپۆرەی هاونیشتمانیەکان ئەوەیە خەون بە پەلکەزێرینەی بەهار و نەورۆز نەبینێ چونکە دەبێ بە خەباتێکی زێدە سەختی دڕی خوێناوی تازەحاکمەکان پەککەوتە بکات. ئەمەش ڕاستییەکە – بەداخەوە – ئەگەر بەرەو پێش چوونی «ئادەمیزاد» ی زانست و تەکنیک و داد و شارستانەتی یاریدەر نەبێت لەوانەیە خەباتەکەی خۆڕزگار کردن لە تازەحاکم پێویستی دەبێ بە خەباتێکی دوەم و سێیەم، هەر جارە، بۆ ڕزگار بوون لە دەست تازەحاکم...

چەند لەسەر حەق بووم کە دەمگوت، ئەگەر چارەنووسی کورد لەدەست مندا بێت حکومەتی کوردی بە قۆنتەرات دەدەمە شەریکەیەکی سویدی، نەرویجی، سویسرەیی – بە نیوە مەسرەف دەمحەسێنێتەوە. لەگەڵ ئەم ڕاستییە تفتوتاڵەشدا «دەوروبەر» ی کوردەواری پێم دەسەلمێنێ دوعاگۆ و ئاواتەخوازی ئەو پێشمەرگانە بم کە خەریکن بە خوێنی خۆیان دەماری «کورد» هەڵدەبڕنەوە.

تا هەلێکی چوارەم، بە ئاواتی خەونبینانەوە ئاوڕێکی دوعاخوازی لە خوێنەر دەدەمەوە بەڵکوو لەسەر ڕووپەڕەی گەشتر بەیەک دەگەینەوە.

بەغدا: ٢١-٢-١٩٩٧

* * *

١- زاراوەی «بوونی هێزەکی - وجود بالقوة - potential» بە کورتی ئەوە دەگەیەنێ کە شتێک وەیا ڕووداوێک وەیا وێنە و هەڵکەوتێک ئیحتیمالی پەیدابوونیان هەیە بەڵام جارێ کات و باری دەرکەوتنیان نەهاتوە وەک ئەوەی قابیلیەتی «ئاخاوتن» بە شێوەی «هێزەکی» لە منداڵدا هەیە بەڵام دەبێ بگاتە تەمەنی توانینی قسەکردن ئەوسا لێی بەدیار دەدات و بوونەکەی دەبێتە «بوونی کردەکی - وجود بالفعل».

من کە دەڵێم ئەو شتانەی پەیدابوونیان بە هۆش بەستراوەتەوە بەر لە پەیدابوونی هۆش بوونی هێزەکیشیان نییە، مەبەستم ئەوەیە کەوا ئەو «مادده» یەی فەیلەسووفە ماددییەکان بۆ ئێمەیان باس کردوە لە خۆوە ناتوانێ لە پێشەوە مشووری ئەو بوونە هێزەکیە بخوات چونکە ئیرادە و ئیدراکی نییە نە هەست بە خۆی بکات و نە «خەریک» بێت بە شتانەوە. هەروەهاش خاسیەتی وەک زیندوەتی و ئیرادە و هۆش کە بوونی هێزەکییان لە ماددەدا نەبوو، مومکین نییە لە هەناوی ماددەی مردوودا وردە وردە بە تێپەڕینی کات بڕسکێن چونکە لە نوختە نەزەری «نەبوون» ەوە دەقیقەی ئێستاکە و دوای ئەو و دواتر و هەتا کۆتایی ملیۆنەها دەقیقە هەموویان وەک یەکترن هیچ تاکێکیان ناتوانن شتێک پەیدا بکەن کە ئەوی بەر لە خۆی پێی پەیدا نەکرابوو دەنا دەبێ بڵێین هێزێکی سیحری و غەیبی لەو تاکەیاندا هەبوو کە ئەمە دژی هەموو بیرکردنەوەیێکی ماددییە.

ئەو فەیلەسووفانەی دەڵێن ماددە لە فلانە پلەدا و لە فلانە باردا قابیلیەتی «ژیان»ی لێ پەیدا دەبێ سیفەتێکی نامەوجوود بۆ ماددەکە لە غەیبەوە دەخوازنەوە [ئەمەش جەرگەی میتافیزیکایەتییە] کەچی پێشینیەکانی نەزەریەی ماددی موتلەق چ جێگەی پەیدابوونی سیفەتی غەیری کیمیایی و فیزیایی و سروشتی کە هەموویان خاوەن «بوونی کردەکی - وجود بالفعل» ن تێیاندا نابێتەوە چاوەنۆڕیش نابێ ئەو فەیلەسووفە دەنگ دلێرانە هێندە بەناچاری هەنگاوی وەها میتافیزیکی بەرین و کۆڵدەرانە بهاوێژن، هەر دەڵێی لە کاری خۆیان بە تالووکەن و دەیانەوێ خێرا خۆیان و نەزەرەکەشیان لە دوودڵی و نەسەلماندن ڕزگار بکەن. فەیلەسووفی ماددی کە نەسەلمێنێ «خوا» ئەو بوونە هێزەکیەی لە ماددەدا خەلق کردوە دەبێ بسەلمێنێ کە ئەو ماددەی تا ئێستا قسەی لێ کراوە هەر بە جارێ لێی هەڵناسێ بەرەبەرە خاسیەتێک لە هەناوی خۆیدا بڕسکێنێ کە پێشتر وجوودی نەبوە...

تەعلیلی بەدیار کەوتنی خاسیەتی غەیری سروشتی و کیمیایی و فیزیایی وەک زیندوەتی و هۆش و ئیرادە لە ماددەی مردوودا دەبێ لە یەکێک لەو سێ ڕێگایەوە بچێتە زیهنی ڕووناکەوە:

- یا دەبێ بگوترێ «خوا» ماددە و خاسیەتەکانی دروست کردوە.

- یاخود لە ماددەدا قابیلیەتی پەیدا کردنی هۆش و ژیان و ئیرادە هەیە کە ئەوسا ماددەکە خۆی جێگەی خوا دەگرێتەوە.

- یاخود ماددە لە زیمنی «مادییەت» ی خۆیدا قابیلیەتی وەهای هەیە کە تا ئێستا فەلسەفەی ماددی و زانست لەبەر غەلەبە کردنی ماددییەتی ئالیی و مردوو بەسەر قەناعەتیاندا بۆی نەچوون وەیا نەیان سەلماندوە، کە ئەمەش قبوڵ کرا هەموو بینین و بۆچوون و بنەمای فکری و تصوراتی ماددی دەبێ لە

نوێوە هەڵنرێتەوە چونکە کاریگەرێکی نوێ دێتە ناو حیسابی لێکدانەوەی «ماددی» یەوە کە هیچ حیسابی بۆ نەکراوە.
تا ئەوەندەی زانست و لێکدانەوە واقیعیان ڕوون کردۆتەوە لەم سێ ڕێگەیە بەولاوە نایەتە بەرچاو.
٢- لێرەدا قسەکە لە گۆشەنیگای ماددییەوە باسی ئەو گۆڕانە دەکات، نامەوێ لە گۆشەی لاهوتەوە موناقەشەی مەسەلەکە بکەم.
٣- من بۆ «فنان» وشەی «هونەرکار» پەسەند دەکەم، هەرچی وشەی «هونەرمەند» یشە بۆ واتای بەرفرەوانی چەسپاوی لە هەر کارێکدا، وەک بڵێی «ئەم نووسەرە هونەرمەندە» نابێ بڵێی نووسەر هونەرکارە.

٤- دڕندە هەیە، وەک گورگ، بێ حیساب نێچیران دەکوژێت، لەو حاڵەتەدا سروشتی دڕی جانەوەرەکە کاریگەرە نەک پێویست و بەرژەوەند. شاعیری فارس دەڵێ:
نیش عقرب نه از پی کینست
مقتضای طبیعتش اینست

٥- ئەم پابەندبوون و گیرخواردنە بەدەست بابەتی پێوەخەریک بوونەوە دیاردەیێکی ژیانی ڕۆژانەمانە وەک ئەوەی کە زۆر لە نوێژکەری ئیمان دروست خوتخوتە و وەسوەسە وایان لێ دەکات بە زەحمەت دەسنوێژ بشۆن وەیا نییەتی نوێژ بهێنن. لە نێوان زاناکانیشدا دەبینی هەر یەکەیان دەوری گرنگ بەو ماددەیە دەدات کە کەسب و کاری ژیانی خۆی پێوەی بەندە. گوێ بگرە زانای سایکۆلۆجی و ئابووری و ئایین چ دەڵێن لە بابەت چەند و چۆنی ئەم جیهانە و قسەکانیان بەیەکدی بگرە و بزانە چەند لەیەکدی دوورن، بەڵکوو پێچەوانەشن...
٦- خواپەرستەکانیش توهمەی کۆڵ دان و ترسان و هەڵاتن دەدەنە پاڵ فەیلەسووفە ماددییەکان لەوەدا کە زۆر خێرا و بێ ئەوەی بتوانن تەفسیری گەلێک دیاردە لە ڕێی ماددەوە بکەن چاوی خۆیان لە ڕاستییان دەنووسێنن و لەبەر سێبەری زۆر خەست و تیری تەفسیری ماددی بێ ئەرک سەرپۆشێکی درۆزنی حەسانەوەی فکری بەخۆیاندا دەدەن و پشت لە خوا لێی دەنوون. فەیلەسووفە ماددییەکان لە شی کردنەوەی هەموو شتان، بە تایبەتی ئەو شتانەی سەر بە ئادەمیزادن، ڕازی نابن هیچ ڕوودانێک و گۆڕانێک بێ هۆی ئاشکرا بسەلمێنن بەڵام ڕازین بەوەی مرۆڤەکە کە سەرچاوەی کۆمەڵایەتییە و ملیۆنەها لایەنی سەرسووڕێنی تێدایە کە هەر یەکەیان هەزاران جار لە ڕوودانی شۆڕشی فرەنسە پتر پێویستی بە هۆ و هاندەر و تەدبیر و زیرەکی هەیە، ڕازین مرۆڤەکە لە ئاکامی بێ تەدبیرییەوە پەیدا بووبێت. ئەو فەیلەسووفانە بەر لەوەی بگەنە دۆزینەوەی هۆی ئەوتۆ لە خوامان بێ نیاز بکات واز لە خوا دەهێنن، کە ئەمەش هەڵاتنێکی زۆر ترسنۆکانەیە بەلای خواپەرستانەوە.
٧- زۆرینەی نووسەرانی ماددی بێ لێ وردبوونەوە ئەم عنوانەی «فکری بۆرجوازی» بەسەر زوربە و زۆرینەی نووسەر و بیرکەرەوەی وڵاتی بۆرجوازیدا دەبڕن، ئەمەش هەڵەیەکی زۆر گەورەیە چونکە ئەوەی

پێی دەڵێن فکری بۆرجوازی هەر لە ئیمانەوە تا ئیلحاد و لە سەرمایەداری تا سنووری کۆمیونیزم دەگرێتەوە، واشدەزانم ئەو بەسەر دابڕینە هەندێکی خۆ بەسەهوو بردن تێدایە چونکە لێکدانەوەی فەلسەفی وەک دوکانی بەقاڵ نییە کە هەر دەبێ پێوەندی بە سەرمایە و بۆرجوازیەتییەوە هەبێت.

٨- لێرەدا ڕێم هەیە بڵێم لەم ڕۆژگارەشدا ناتوانم بە پێی ئەو تەرزە شی کردنەوەیە ڕاست بوونی خەباتی چینایەتی بسەلمێنم چونکە دەقی نەزەریەکە ناتوانێ تێم بگەیەنێ بۆچی لەم سەردەمە پڕ ڕووناکییەدا، چەوسێنەرەوەی کەمئەژمار ملیۆنەهای چینی هەژار بۆ قازانجی خۆی بچەوسێنێتەوە کوتەکی دەستیشی پۆلیس و عەسکەر بێت کەچی وەک دەزانین زوربەشیان لەو هەژارانە بوونەتە هێزی چەکدار. یا دەبێ بڵێین خەباتەکە وەها نییە کە نەزەریە باسی دەکات یاخود دەبوو لە ترسی خەباتەکە پۆلیس و عەسکەر لە غەیری هەژار پێک بێت، یاخود دەبوو زۆر بە زوویی حوکمی کەمایەتیی سەرەوە لەناو بچێت.

٩- جارێکیان هەژارێک و مام حاجییێکی مەیلەو دەسەڵاتدار شەرعیان هێنایە لای باوکم، ئەویش دوای بیستنی قسەکانیان پێی گوتن ئەگەر بە «ابن الحجر» بێت هەق بەلای هەژارەکەدایە، ئەگەر بە «ابن الخنجر» یش بێت مام حاجی مەسەلەکە دەباتەوە. هەژارەکە بردییەوە، چونکە ئیبنولحەجەر کاری خۆی کرد.

١٠- ئەو پارە و مزەیەی شوان و جوتیار وەری دەگرێت پێی دەڵێن «شەرت».

١١- لە هەر سێ بەرگی ***حاجی قادری کۆیی*** بە پێی پێداویستی باس و لێکۆڵینەوە، هەراکەی نێوان حاجی قادر و شێخ نەبی هاتۆتە ناو نووسینەکەوە، بە تایبەتی لە بەرگی سێیەمی کتێبەکەدا.

* * *

پەراوێزەکانی بەرگی دووەم

١٢- ڕەنگە وا باش بێ بڵێین: [کۆنەپەرست = رجعي. کۆنەخواز = معجب بالسلف. کۆنەوار = محافظ] وشەی «کۆنەوار» وەک وشەکانی «کەڕەوار، خوێندەوار، کوێرەوار، ئاستەوار» لە ڕێی دەستووری وشەسازییەوە داتاشراوە، ناشبێ خەیاڵ بۆ «کۆنەهەوار» بڕوات کە کورت دەکرێتەوە و دەبێتە «کۆنەوار».

١٣- نووسەرێکی موحتەرەمی کوردی سەر بە فکری ماددیی تەقلیدی لە نووسینێکی چاپ نەکراویدا کە کاتی خۆی بۆمی ناردە «کۆڕی زانیاری کورد» بە هەمان ڕێگە کوێربوەکەی تەفسیری چینایەتی و سوود و زەرەری شەخسیدا بۆ ئەوە چوە گۆیا بیرکردنەوەی من لەو «خەسارەت!!»ەوە هاتوە کە لە ساڵانی نێوان سەرەتای شۆڕشی ١٩٥٨ و ساڵی ١٩٦٣دا لێم کەوتوە، دیارە مەبەستیشی ئەو ساڵانەیە کە بەرەی چەپی سەر بە ماددییەتی تەقلیدی بەهۆی دۆستایەتییان لەگەڵ عبدولکەریم قاسمدا بە دەسەڵات بوو. زۆر بە سەیری من تەنها لەو دەورەیەدا بەندیخانەم نەدیتوە، ڕەنگە ڕێشم هەبێ بڵێم ئەو دۆستایەتیەی لە نێوان ساڵانی ٦٠-٦١ [کە چەند مانگێکی خایاند] لەگەڵ عەبدولکەریمدا بۆم ڕێک کەوت لەگەڵ هیچ سەرۆک و زەعیمێکی کورد و عەرەب و عەجەم و فەرەنگ نەمبوە، هەر لەبەر نەگونجانی بیروباوەڕیشمان دۆستایەتیەکە هەڵوەشایەوە نەک لەبەر خاتری هیچ لایەنێک چونکە لە مێژە سەر بە هیچ لایەنێک نیم. لە ڕووی بەرژەوەندیشەوە منداڵیش دەزانێ مەرحەبایەکی کەریم قاسم، کە بمویستبایە سوودی لێ وەربگرم، بایی داهاتی چەندین ساڵی ملک و ماڵی میراتیمی دەکرد. ئەو نووسەرە دەبێ تەقڵە بە بۆچوونەکەی لێ

بدا ئنجا بەرەو حەقیقەتی هەڵوەست و بیروباوەڕی من ببێتەوە. من بە هەموو عومرم لای تێشکاو بووم بەڵگەشم ئەوەیە، من لە ساڵی ١٩٥٤ بەشداری یەکەم کۆبوونەوەی ئاشکرای ئاشتیخوازی بووم لەگەڵ ئەو مەترسییەی تێیدا بوو بەڵام دواتر پاش شۆڕشی ١٩٥٨ کە ئاشتیخوازی بوو بە سەرچاوەی خێر و بەرەکەت من لێی تەریک بووم و مەیدانەکەم بۆ سوودخوازەکان بەجێ هێشت.

١٤- لەو ڕۆژانەی مانگی کانوونی یەکەمی ١٩٨١ کە بە نووسینەکەمدا دێمەوە و پاکنووسی دەکەم، «عەسکەریتاریا»ی پۆڵەندە یەخەگیری چینی کرێکار و زوربەی میللەتی پۆڵەندە بوە بەو جۆرەی قەیسرەکان یەخەگیریان دەبوون، بەهانەشی توهمە ڕەجاڵەکەی موفلیسەکەی شوێن پڕۆپاگاندەی ئیستیعمار کەوتنە. دەبوو حکومەتەکە خۆی تاوانبار بکا بە قەرزدار بوونی پتر لە ٢٠ هەزار ملیۆن دۆلار لای بانکەکانی ئیستیعمار.

١٥- ئەو ئافرەتەی لە دەستی پیاو هەڵپەڕکێ دەکا پێی دەڵێن «دۆ». وشەکە لە «دۆت - بە واتای کیژ - دختر، daughter» ەوە هاتوە، چ پێوەندی بە «دۆ» و «ماستاو» ەوە نییە.

* * *

پەراوێزەکانی بەرگی سێیەم

١٦- هێزەکی: وجود بالقو ة: potential.

١٧- ئەم «سەح» ـە پێوەندی بە «صح» ی عەرەبییەوە نییە: وشەیەکی زێدە کۆنی زمانە ئێرانییەکانە. لە کوردیدا گۆڕانێکی بەسەردا هاتوە، لە «سەهـ» بۆتە سەح، لە پەهلەوی «سهیتن» چاووگیەتی.

١٨- ئەو هێندە خەریک بوونەی بەشێک لەو زانایانە بە چارەنووسی «مرۆ».

١٩- کوردی هەرێمی کوردستانی عێراق، لە ساڵی ١٩٩١، ١٩٩٢ و ... ١٩٩٥، ١٩٩٦ بەشی زێدە بە پۆزی ژێرخانی حازربەدەستی ڕیشەکێش کرد و وەک ماڵی قاچاغ بە دوژمنی خۆی فرۆشت.

٢٠- دەقی وشەی «بەچەن» جێی گومانە لەوانەیە «بچن» بێ یاخود «ئەمتە بەچەن» تێکڕای جۆرێکی دیکە بێ.

٢١- وشەی کەڵەشێر و کەڵەباب لە «کەهرکەشێر» و «کەهرکەباب» ەوە هاتوە. «کەهرکە» بە واتای مەل هاتوە لە کۆنی کۆنەوەی زمانە ئێرانییەکان.

٢٢- لە جیاتی «کەوی» وشەی «کەیی» ڕاستە. «کەی» بە واتای خانوە.

٢٣- بەڵێ: بە تەما نییە، بەڵام لە زۆر باردا هێندەی «بە تەمابوون» داخراو و ڕواڵەتگۆڕە.

٢٤- صیهود: لە زاراوەی عەرەبی عیراق ، بە کڕی کەمبوونەوەی ئاو دەگوترێ.

٢٥- دەرک: بە واتای «دیتن» هاتوە لە ئاڤێستادا کە بە «دەرش» ئەوسا دەربڕاوە. کەڵەشێر «پرودەرش» ی پێ گوتراوە بە واتای «زووبین».

٢٦- گوێ بیست بووم کە داوای جودابوونەوە دەکات. من ڕادیۆم لا نییە، ناشتوانم خەریک بم بە دۆزینەوەی شەپۆلی ئیستگەکانی.

٢٧- ئەرێتی، نەرێتی لە جێی خۆیدا نییە چونکە دەشێ «ئەرێ» لە هەندێ حاڵدا «سلب» بگەیەنێ وەک کە

یەکێک شتێکی گوت جێی باوەڕ نەبێ پێی بڵێنەوە: ئەرێ! بەلای منەوە ئایەتی، نایەتی یان ئایی، نایی لەبارترە.

٢٨- گریمان: وەهامان دانا. بە عەرەبی فرضنا. بە ئینگلیزی: We supposed.

٢٩- گوڕ: تین و تاو.

٣٠- مەبەست ئەوەیە گومڕایی مێشک لە لایەکەوە و وڕێنەپەرستیی دەروون لە لایەکی ترەوە تێک دەکەنەوە و یەکتر خەست دەکەن تا ئەوەی حاڵەتێکی ڕوحپەرەیی پەیدا دەبێ بە دیار خوولیای شیرنکەڵەی خۆ گوم کردن و واق وڕمان لە ئاست دەهشەت و شکۆی لێڵ و شلوێ کە لەو بارە خز و تەلەزگە بەستووی ویژدانی نامەئلووف تریفە دەداتەوە. بێگومان حاڵەتێکی جەزبەگرتووانە سواری هەست و هۆشی سۆفی تەریقەت و دەروێشی سیاسەت دەبێت و پشتەو گازیان دەکاتە دژی هۆش و دژی بەرژەوەند و [لە حاڵەتی دەروێشەکەدا] دژی نیشتمانیش.

٣١- دەسکرد: هەموو چالاکییەکی مرۆ دەگرێتەوە بە هی هۆش و دەروونیشەوە، مەبەسیش کورت کردنەوەی تەعبیرە لە وشەی «دەسکرد» بۆ جوداکردنەوەی لە «سروشتکرد».

٣٢- بە پەلە ئەم نموونەیە دەهێنمەوە بۆ ڕوون کردنەوەی مەبەست: چادرنشین کەمتر لە لادێیی ئۆگری خاک و ئاو دەبێت کە بە نیو سەعات چادرەکەی دەخاتە سەرپشتی کەر و ئێستر بۆ لەوەڕگەیەکی زەنوێرتر. لادێییش کەمتر لە شارنشین بەستراوەتەوە بە زێدی تێدا ژیانی، لەبەر کەمتربوونی ئەو داوانەی ژیاری کە مرۆ نیشتەجێ دەکات و ئاوارەبوون بەزەحمەت دەیەخێ وەک: مزگەوت، بازاڕ، قوتابخانە، پرۆژەی ئاو، کەسابەتی جۆراوجۆر، دایەرەکانی حکومەت و شارەوانی، خەستەخانە... کارەباش دەخلێکی پەیدا کردوە.

٣٣- خۆگیری بەر واتای کۆنەواری دەکەوێت. خۆگری: بەرگە گرتنی شەڕ و سەغڵەتییە.

٣٤- دابەزین لە فرانکفۆرت، فڕین لە کۆلن، دابەزین و فڕین لە پاریس، دابەزین و فڕین لە لەندەن.

٣٥- ئەو موصلیانە لە جیاتی سەبعاوی دەیانگوت سەعباوی. قسەکەشیان بە تورکی کردبوو تومەز پەروەردەی سەردەمی تورکەکان بوون.

٣٦- نووسیار وەک بڕیار، زانیار، پرسیار ناوی واتایە abstract noun بە واتای «کتابة» دێت نەک «کاتب».

٣٧- تەک و بەرتەک: فعل، رد فعل.

٣٨- باپیرم کە بەشدار بوە لەو غەزایە، مێژووی شەڕەکەی بەم بەیتە دیار کردوە لە ڕێی حیسابی «جمل» دوە:

ئەنگوشتی قەدەر لە لەوحی نووسی
تەئریخی غەزا (غەزای ڕوسی) [١٢٩٤]

٣٩- وشەی «یەکجار» ڕاستە نەک «یەجگار» کە نووسەران بەکاری دەهێنن و هەڵەیەکی بێ بنەمایە.

٤٠- بەر لە حەفت سەعات بە دەم وتووێژێکی سێ لاییەوە، لە زەمینەی ئەم باوەڕەوە گوتم: کێ بڕوا

دەکات بە موعادەلەیەکی بلێ: مارلین مۆنرۆ + شۆرەت + جوانی + گەنجایەتی + سامان = خۆکوژی؟ [سەعات چواری پاش نیوەشەوی ڕەمەزانی ١٩٩٧ ی ز].

٤١- خۆزی ڕووپەڕەی داویینی کتێبەکە (مەبەس کتێبەکەی سەر بە فیودور لێتکینە) بە سپییەتی مابایەوە نەک بەم جۆرە وشەی وەها زەهراوی و عەیبدار خۆی ڕووت کردبایەوە کە دەڵێ: «حین سقطت القیادة الكردیة البرجوازیة في مستنقع العمالة للمخابرات الامریكیة ونظام الشاه...» کتێبەکە لە سەرەتای ١٩٧٨ دەرچوە، دیارە مەبەستی لە چی و کێیە... بەداخەوە.

٤٢- دەوامەدار جوودایە لە «هەمیشەیی».

٤٣- من موناقەشەی مەودای نێوان چل هەزار و دە هەزار ساڵ ناکەم بۆ ڕەواندنەوەی تەگەرەیەکی زلی پێویست بوونی سی هەزار ساڵ بۆ گەیشتنی مرۆی تەواو مرۆ، بە قۆناغی تەپکەنانەوە: ئنجا لە ماوەی کەمتر لە پێنج هەزار ساڵدا گەییشتبێ بە ژیاریی میسر و سۆمەر بە خۆیان و نووسین و... و... یانەوە. هەرچۆنێک بێت کتێبەکە ویستوویەتی بۆ لایەنە ڕاستییە سەلمێنراوەکانی مێژوو لەگەڵ تێکڕای بیروباوەڕی زانستەکیی سەردەم بێت....

٤٤- وام دێتە بیر کە لە پۆلی چواری سەرەتایی، دەرسێک بە ناوی «أشیاء» دەخوێندرا. ئەم دەرسە سەرەتای خوێندنی عەرەبیمان بوو جگە لە دەرسی «قراءة» کە لە پۆلی دووەمەوە دەستی پێ دەکرا.

٤٥- ئەگەر پیتی تێدا دووبارە بکرێتەوە چەندین جار لە ١٠٠ و ٢٠٠ وشە پتر پەیدا دەبن.

٤٦- وشەکە بە ناتەواوی نووسراوە، خۆی Prehistoric ـە.

٤٧- موکەڕڕەم یەک لە دوو وەزیری شیووعی بوو، ئەوی تریان عامر عبدالله، کە حیزبی شیووعی پەیمانی لەگەڵ بەعس نەما ئیستیقالەی دا و عیراقی بەجێ هێشت. موکەڕڕەم مایەوە بە قەسر و تالار و پۆستەچی بەغدا بۆ هەندەران.

٤٨- وشەی «سەبارەت» بە هەڵە بەکار دەهێندرێت لە واتای «بالنسبة الی» ڕاستییەکەی ئەوەیە کە «سەبەب بە»، «بە هۆی»، «لەبەر» فڵانە شت. بەستە هەیە دەڵێ: «سەبارەت بە تۆ من لێرە بەندم» واتە «لەبەر تۆ» نەک «بە نیسبەت تۆ».

٤٩- بە سەرۆکایەتیی مامۆستا جەلال تاڵەبانی لە بەغدا سەرگەرمی موفاوەزەی «لامەرکەزی» بووین... شەڕەکە هەڵگیرسایەوە و ئێمەی تێدا حەبس بووین. تاڵەبانی چووبوو بۆ قاهیرە.

٥٠- مەبەست دز و درۆزن و دووڕوو و بوختانکەر و ئەو جۆرە میکرۆبانەن.

* * *